

נדפס בעילום שם
בני ברק

קונטרס

בין תכלת לארגמן

בענין תכלת בזמן הזה

ובירור דברים בדבר חלזון ה"פורפורה"¹

פרק א : דעת גדולי הדורות בדבר חידוש התכלת בזמן הזה

פרק ב : האם צריך חלזון ידוע לתכלת

פרק ג : חלזון ה"פורפורה" ובירור גוון התכלת

פרק ד : הוכחות שה"פורפורה" אינו החלזון של חז"ל

פרק ה : מסקנת הדברים

פרק א

דעת גדולי הדורות בדבר חידוש התכלת בזמן הזה

מאז המצאת התכלת הראשון לפני למעלה ממאה שנה, ראינו שגדולי הדור נמנעו מללבושו, ובהם מצוקי ארץ, כמרן החפץ חיים גאוני בריסק ר' חיים עוזר והחזו"א ושאר גדולי ישראל זלה"ה אשר לאורם אנו הולכים ומימיהם אנו שותים, ולכאורה יקשה מדוע לא הלכו עם התכלת, הלא אין שום הפסד ללכת עם תכלת, ואם לא יועיל לא יזיק, ויש כאן לפנינו לכל הפחות ספק דאורייתא של ביטול מצות עשה, א"כ איך יתכן שכל גדולי ישראל כביכול "זלזלו" בקיום מצות

1 וזאת לידע שאע"פ שהקונטרס מתייחס לממצאים מסויימים כאילו היו עובדות, זהו בדרך את"ל שכך הם הדברים, אבל פשוט וא"צ לפנינו שאין לארכיאולוגים נאמנות כלל וצריך בדיקה אחריהם בכל דבר וענין. וגם התרגומים מספרי היונים והרומיים לא נחתמו בחותם של אמת. הרבה מן הטענות הכתובות בקונטרס שמענו מת"ח מופלגים וכמה מהם כבר באו בכתובים.

עשה דאורייתא, ואמנם בימינו רבו הטענות כנגד התכלת הראשון של האדמו"ר מראדז'ין זצ"ל, ואומרים שבאמצעות החומרים הכימיים שהכינו את התכלת מ"דג הדיו" ניתן לייצר תכלת כמעט מכל דם, אבל זה נתגלה בימינו, אבל לפני מאה שנה הדברים לא היו ידועים כלל, (ויעיד ע"ז דברי הישועות מלכו סי' ב' שכתב על דברי האדמו"ר מראדז'ין דה"טינט פיש" הוא החלזון לפי שנמצא בו כל הסימנים, דאין זה רק סברא בעלמא), וגם בשעתו לא ידעו כלל מלאכת הצביעה שצבע האדמו"ר מראדז'ין, (וידוע שאחר המלחמה הופסקה צביעת התכלת מחמת שלא ידעו איך לצבוע, ורק בשנת תשי"ב הצליחו חסידי ראדז'ין לחדש צביעת התכלת), ובכל זאת גדולי ישראל נמנעו מללכת עם תכלת, ונראה מזה שהגדולים נמנעו מללכת עם תכלת משום שסברו שאם לא יועיל כן יזיק, דאמנם אינו מזיק למצות ציצית, אבל הוא מזיק ליסודי הדת, מן המפורסמות דמרגלא בפומיה דהחתם סופר זללה"ה "חדש אסור מן התורה", ואין זו מליצה, אלא השקפה תורנית, שלהכניס דברים חדשים בפרט אותם המבוססים על מחקרים "מדעיים" חדשים הוא פירצה בחומת הדת,² והיום זה תכלת, ומחר זה חידוש הסנהדרין וקרבת פסח וכו' וכו', וגדולי ישראל שקלו הדבר בפלס, והכריעו ברוחב דעתם שעדיף אולי להכנס לחשש ספק הפסד קיום מצוה מליכנס לפירצה חמורה של "חדש", והראיה שאנו רואים בעינינו איך ש"המזרחי" אימצו את התכלת בחיבה יתירה.

אך באמת עצם הטענה "שאם לא יועיל לא יזיק" אינה נכונה כלל, כי ודאי היזק גמור הוא לעשות מדבר שאינו תכלת תכלת, כי אם יתקבל תכלת "הפורפורה" בעם ישראל, למחר כשיתגלה התכלת האמיתי ימשיכו לילך עם

2 וחיידוש התכלת מבוסס על פי דרכי המחקר המדעיים (ונדחקים לתרץ דברי חז"ל שאינם מתאימים לפורפורה) אשר מרבים לישען על אומדנות והשערות, והנחה גוררת הנחה, ומסקנה גוררת מסקנה, ובהסתר היסוד נפל הבנין כולו, על כן חדשים לבקרים אנשי המדע סותרים דברי קודמיהם, וחיידוש התכלת עיקר בנינו מיוסד על ההנחה שמקום צביעת התכלת היה בצור וחיפה, ואם האמת שמקום צביעת התכלת היה בלזו ולא בצור וחיפה נפל הבנין כולו, גם ההנחה שגוון התכלת הוא כחול אינדיגו צ"ע רב.

תכלת הפורפורה ולא עם התכלת האמיתי, כמו שאנו רואים בעינינו שלובשי תכלת ראדז'ין אין עולה על דעתם כלל ללבוש תכלת הפורפורה, ומצינו שחז"ל גזרו גזירות משום שמהרה יבנה בית המקדש ויאמרו אשתקד עשינו כך וכך ויטעו שגם היום כן הוא, על אחת כמה וכמה שלקחת דבר שאינו תכלת ולעשות ממנו תכלת הוא היזק גמור, והיותר חמור מזה הוא שאצל ציבור מסויים המטרה בחידוש התכלת עיקרו הוא קידום הגאולה ורצונם לחדש הבגדי כהונה, (ועוד שמעתי אומרים בשם ר' חיים עוזר והחזו"א זללה"ה שיבאו ע"י זה להתיר איסור כלאים בציצית, ומיהו צ"ע דכבר גזרו רבנן לפטור סדין מציצית משום חשש שעטנז שלא במקום מצוה, אמנם למאי דקיי"ל לעיקר דבזמן הזה דליכא תכלת סדין חייב בציצית, ממילא יש כאן קלקול ללבוש תכלת שאינו תכלת, דעיי"ז אנו פוטרין סדין מציצית שלא כדין), וי"ל דמהאי טעמא נמנעו גדולי הדורות ללכת עם תכלת ראדז'ין מספק, דסבירא להו דכל שלא הוברר הדבר בביורר גמור ומוחלט שזהו החלזון וזהו צבע תכלת, אין לחדש לבישתו מספק בלא מסורת, דאם אין זה החלזון, או שאין זה צבע תכלת, נפיק מיניה חורבא, ע"י שישתקע הדבר שזהו התכלת, ויאמרו הדורות הבאים שיש לנו מסורת מדורות הקודמים שזהו תכלת, וגם יבאו לעשות ממנו בגדי כהונה.

ונאמנים גאוני בריסק שמקובל בידם לשון מרן בית הלוי שאמר על התכלת של האדמו"ר מראדז'ין ש"לכל מציאות צריכים מסורת", וכבש הוא כבש ופרה הוא פרה ע"י המסורת שיש לנו, וסמך דבריו על הפסוק **שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך**, ומצדדי תכלת הפורפורה אומרים שזה נאמר על דג הדיו שאינו חלזון כלל, אבל הפורפורה הוא חלזון מן הים לכל דבר, אבל אין זה אמת, דהבית הלוי לא אמר שלדג הדיו אין נרתיק, אלא אמר **שאינו לו מסורת!!** ושום אחד מן הגדולים לא טען נגד דג הדיו שאיננו חלזון התכלת משום שאין לו נרתיק, [ואמנם האדמו"ר מראדז'ין זצ"ל כתב שאמרו לו משמיה דבית הלוי בנוסח אחר, דכיון שדג הדיו היה ידוע הרי זה כאילו יש לנו מסורת מאבותינו שאיננו חלזון התכלת, (ובאמת גם הפורפורה היה ידוע כל השנים, והיה ידוע כחלזון הארגמן כפי שיבואר לקמן, ובישועות מלכו סי' ב' כתב על "דג הדיו" ב' טענות, מצד

הזמן שזה הדג נמצא בכל שנה בחדשה ימצאנו, ומצד המקום כי נמצא גם בימים אחרים, וכמו כן יש לטעון נגד "הפורפורה", אין שום סתירה בין הדברים, דלאדמו"ר לא שלח הבית הלוי טענות של השקפה רק טענות מוכחות, אבל לבני ביתו אמר השקפת התורה].

וכבר כתב בספר ערוך השולחן או"ח סי' ט', דבעונותינו מזמן שנתפזרנו אין לנו תכלת ואין אנו יודעים מזה כלל וכל ציצת שלנו לבן ומ"מ אנחנו מקיימים המצוה כתקונה דכבר נתבאר דהתכלת אינו מעכב את הלבן, ולכן מי שמבטל מצוה זו עונשו מרובה, ודע שזה שנים ספורות שאחד התפאר שמצא החלזון ועשה ממנו תכלת והמשיך אחריו איזה אנשים, אך לא היה לו שומע מגדולי הדור ומכלל ישראל ונתבטל הדבר עד כי יבא גואל צדק במהרה בימינו אמן עכ"ל, והנה הערה"ש כתב כן אף שבזמנו לפני יותר ממאה שנה עדיין לא נודע מכל הטענות שיש נגד התכלת של ראדז'ין, ואעפ"כ גדולי ישראל שהיו בזמן ההוא לא נתפעלו מהתכלת ולא נמשכו אחריו כפי שכותב הערוך השולחן, ואינו כותב שום נימוק עניני נגד התכלת, רק לא נמשכו אחריו כי מה לנו ולחידושים מהסוג הזה, והערה"ש מביע את בטחונו שהדבר נתבטל עד כי יבא גואל צדק.

ומה שכתב בשו"ת מהרי"ל החדשות סי' ה' דחיישינן שמא יחזור דבר לקלקולו שיהא תכלת מצוי, כ"ש למאי דכתב סמ"ג דאותו דג חלזון הוא בים המלח וכתב סימנין בקל היה לעשות תכלת עכ"ל, זה היה בדורו של מהרי"ל שהיו חכמים גדולים, וגם המון העם היו הולכים בדרך הישר, ואם היה נמצא החלזון והיה נכשר בעיני חכמי הדור היה בכחם לחדש התכלת, אבל בימינו שירדו הדורות מאוד, וחכמת החכמים נתמעטה, ומאידיך רבים המתפרצים בעם וכל אחד בונה במה לעצמו, ראו חכמי הדור שאין בכחם לחדש חידושים שאין לנו שום מסורת עליה, והכל לפי ראות עיני המורים, ועל אחת כמה וכמה דאחר שחכמי הדור לא קבלו התכלת החדש, ודעתם שאין לעסוק בענין זה, אין ליחידים לעשות דין לעצמם, וכל שכן שאין להם לשכנע את הציבור לעשות מעשה בניגוד לדעת רבותיהם, ולערער קיום התורה, ולחדש מצוה שנתבטלה מישראל דורות רבים ע"י סיבה משמים שנגזר, צריך לכל הפחות הסכמת חכמי הדור בעצה

עמוקה ע"י שיערה עליהם ה' רוח ממרום להנחותם בדרך האמת, ולא חוקרים גויים שיכריזו על מציאת החלזון האבוד מחמת שלא מצאו חלזון אחר.

פרק ב

האם צריך חלזון ידוע לתכלת

ממצדדי התכלת יש שטוענים עוד, שהיות ויש לפנינו חלזון מן הים שמפיקים מדמו תכלת (את"ל דזהו תכלת), ממילא הוא כשר למצוה, דאין דין בחלזון מסויים אלא כל חלזון כשר לתכלת, דאל"כ היה צריך להיות מבואר בחז"ל בצורה ברורה שרק החלזון הזה כשר ולא שום חלזון אחר, והיו צריכים להזהיר משימוש בדם הפורפורה שאינו כשר לתכלת, אבל המעיין בגמ' יראה שדבר זה אינו נכון, ורק מין ידוע הנקרא בפי חז"ל חלזון סתם כשר לתכלת, ואילו היה כתוב בתורה דם "חלזון" אולי היה ניתן לומר שכל חלזון כשר, אבל בתורה לא נאמר חלזון אלא תכלת, וקיבלו חז"ל הלכה למשה מסיני דלא כל תכלת כשר אלא דוקא אותו תכלת הבהא מדם החלזון, ואין טעם לומר שכל חלזון כשר לתכלת, אלא רק מה שקיבלו חז"ל שהוא המין שממנו צובעים את התכלת.

והדבר מבואר להדיא בברייתא דמסכת ציצית המובא בגמ' מנחות ריש דף מ"ד, ת"ר חלזון זהו גופו דומה לים וברייתו דומה לדג ועולה אחד לשבעים שנה ובדמו צובעין תכלת לפיכך דמיו יקרים, הנה חז"ל פירשו לנו את סימניו של החלזון הידוע הכשר לתכלת, ואם כל חלזון כשר לתכלת, אינו צריך להיות דומה לא לים ולא לדג ולא לעלות אחת לשבעים שנה, ולא לצבוע מדמו, אלא העיקר שיהיה חלזון המוציא צבע תכלת, אלא ודאי חז"ל באו לאפוקי מה"פורפורה" וכיו"ב שגופו אינו דומה לים וברייתו אינה דומה לדג ולא צובעים מדמו, גם בפשוטו אין הנידון בגמ' לחדש כאן שתכלת אינו בא אלא ממין ה"חלזון" הידוע שקיבלו חז"ל, שזהו דבר פשוט שאפילו תינוקות של בית רבן יודעים אותו, אלא התנא בא לתת סימנים לידע איזהו החלזון שמדמו צובעים את התכלת, והא דאיתא בתוספתא פ"ט דמנחות תכלת אין כשרה אלא מן החלזון, חלזון פירושו ה"חלזון" הידוע שעליו דברו חז"ל, ולא כל מה שנקרא בלשוננו חלזון.

עוד יש טוענים שמה שאמרו בברייתא חלזון זהו גופו דומה לים וכו' אין כוונת התנא לתת סימנים לחלזון, אלא כוונת התנא להודיענו שדמיו יקרים, ובדרך אגב ללמדנו ע"ד הרמז שדומה לים ולדג, כמו שאמרו במדרש, תכלת דומה לים וים דומה לעשבים ועשבים דומים לאילנות ואילנות לרקיע ורקיע לנוגה ונוגה לקשת וקשת לדמות, והכא נמי באו לומר שהחלזון רומז לים ולדג, אבל כלל לא באו לתת סימנים להכיר את החלזון הידוע, אבל זה אינו, דמה ענין רמזים לברייתא זו, וברור שהתנא בא ללמדנו מהם סימניו של החלזון המדובר, ולשון הברייתא במסכת ציצית **"שאין צובעין תכלת אלא בחלזון. חלזון למה הוא דומה בריאתו דומה לדג וגופו דומה לרקיע"**, וכן מפורש ברמב"ם, שכתב בפרק ב' מהלכות ציצית הלכה ב' **"ואחר כך מביאין דם חלזון והוא דג שדומה עינו לעין התכלת"**, והכסף משנה ציין ע"ז את הברייתא הנ"ל חלזון זה גופו דומה לים וברייתו דומה לדג ופירש"י גופו מראה גופו, וכן הוא בסמ"ג עשין כ"ו, ולשון ספר החינוך (מצוה שפ"ו) וצבע התכלת הזה שנצטוינו בו דומה לעין הרקיע בטהרו, והוא נעשה בדם דג אחד שנקרא חלזון שעינו דומה לעין הים.

ואחר שזכינו שחז"ל נתנו את סימניו של החלזון הידוע הכשר לתכלת, אם נרצה להתעקש ולומר שכל חלזון ימי כשר, נצטרך לומר שחז"ל ברוח קדשם ידעו שיש רק חלזון אחד בכל העולם שממנו ניתן לייצר תכלת, ועל כן נתנו את סימניו של החלזון הזה, וזה נסתר מהמציאות של ימינו שישנם שני חלזונות שהצליחו להפיק מהם תכלת, אחת ה"ינטינה", ואחת ה"פורפורה", ושניהם בעלי קונכייה ונקראים בשם חלזון וגדלים בים, א"כ מדוע שלל התנא את הינטינה, ועוד דאין צורך כלל בסימנים מאחר ואין חלזון אחר שאפשר להוציא ממנו תכלת.

שמה תאמר שלכך פסלו חז"ל את ה"ינטינה" משום שהצבע המופק ממנו אינו עומד ביופיו ויורד ע"י סממנים כמו הקלא אילן, ומה בכך, וכי היכן נזכר בגמ' **"תנאי"** שצבע התכלת חייב להיות צבע שאינו יורד, דבר זה לא נזכר בגמ' כלל רק בתורת **"סימן"** כיצד לבדוק אם הוא תכלת או קלא אילן, ואילו היה **"תנאי"** בצבע התכלת שיהא עומד ביופיו היה הדבר צריך להיות מבואר בגמ' בצורה ברורה ומפורשת, (כדרך שטוענים מצדדי התכלת שאם צריך חלזון מסויים היה

להם לחז"ל לפרש בלשון ברורה ומפורשת שרק זהו החלזון הכשר), א"כ מדוע לא נקטו חז"ל כלל, לא בלשון ברורה ולא בלשון מסופקת, שצבע שאינו עומד ביופיו פסול. ואין לומר דאמנם בגמ' לא נאמר שהוא פסול, אבל ברמב"ם מבואר שהוא פסול, דא"כ יש לתמוה טובא, וכי דרכו של הרמב"ם להמציא דינים שאינם כתובים בגמ', הלא כלל גדול בידינו שהרמב"ם כותב רק מה שמבואר בגמ', (אא"כ כותב "יראה לי"), ומן ההכרח שמעולם לא כתב הרמב"ם דין זה, וזה לשון הרמב"ם ריש פ"ב מהלכות ציצית, **"צריך שתהיה צביעתה צביעה ידועה שעומדת ביופיה ולא תשתנה וכל שלא נצבע כאותה צביעה פסול לציצית אע"פ שהוא כעין הרקיע"**, הרי שהרמב"ם בא לתת "סימן" לאותה צביעה "ידועה" שעומדת ביופיה ולא תשתנה, אבל מעולם לא חידש "תנאי" שצבע תכלת שאינו מתקיים פסול מצד עצם הדבר שאינו עומד ביופיו, אלא הוא פסול מפני שלא נצבע באותה צביעה ידועה שאיליו כיונה התורה, ובה"ד כתב הרמב"ם, אע"פ שנלקחה מן המומחה אם נבדקה ונודעה שנצבעה באחד משאר צבעונין המשחירים שאינן עומדין פסולה, הנה לא כתב דאם צבע בדם חלזון ולא עלה הצבע יפה ואינו עומד ביופיו פסול, אלא הוא פסול משום שנצבע בשאר צבעונים. ומבואר בגמ' וברמב"ם שגם התכלת יכול להשתנות ע"י סממנים מסויימים, כמבואר במנחות מ"ג א' במעשה דמר ממשכי דאייתי תכלתא בשני דרב אחאי בדקוה בדרב יצחק בריה דרב יהודה ואיפרד חזותיה בדרב אדא ואישתני למעליותא, וסברו שהוא פסול, והקשה להם רב אחאי אלא הא לא תכילתא היא ולא קלא אילן היא, ומסקנת הגמ' דשמועתא אהדדי איתמר, היכא דבדקנא בדרב יצחק בריה דר"י ולא איפרד חזותיה כשרה, ואי איפרד חזותיה בדקינן לה בדרב אדא בחמירא ארכסא אישתני למעליותא כשרה לגריעותא פסולה, וכך פסק הרמב"ם בה"ה, הרי דגם צבע המשתנה ע"י הסממנים של רב יצחק בריה דר"י כשר, כיון שמשתבח ע"י סממנים אחרים, ומנ"ל להמציא שיש **"תנאי"** בתכלת שאינו כשר אא"כ יעמוד הצבע ביופיו ולא ישתנה ע"י סממנים, אלא כל זה אינו אלא **"סימן"** בעלמא דאם אנו רואים שהצבע יורד בידוע שלא נצבע בדמו של החלזון אלא בצבע אחר, כמשמע מלשון הרמב"ם.

וזכינו לדון שיש צורך בחלזון מסויים לתכלת, והוא המכונה חלזון סתם בפי חז"ל. ומה שמקשים מצדדי הפורפורה מדוע לא הזהירו חז"ל מפני השימוש בפורפורה אינו נכון, שהרי חז"ל נתנו סימנים לחלזון לאפוקי מהפורפורות והינטינות למיניהם, ועיין לקמן פרק ג'.

פרק ג

חלזון ה"פורפורה" ובירור גוון התכלת

מדברי מצדדי ה"פורפורה" ניתן להבין שני דברים, א' שחלזון הפורפורה שימש לצביעת צבע כחול, ב' שלשון "פורפורין" או "פורפירא" המוזכר בחז"ל פירושו בגד תכלת, אך לאמיתן של דברים שני הדברים אינם נכונים כפי שיבואר. עוד כותבים מצדדי הפורפורה שמבואר בחז"ל שתעשיית התכלת היתה בצור, וזה מתאים לבתי הצביעה העתיקים שנתגלו באיזור צור וחיפה, אבל האמת שחז"ל אומרים שהחלזון מצוי בחלקו של זבולון, אבל לא אמרו בשום מקום שתעשיית התכלת היתה בצור, אדרבא חז"ל במסכת סוטה דף מ"ו ב' אומרים שמקום צביעת התכלת היתה בלוד, ובתנא דבי אליהו זוטא פט"ז איתא היא לוד שצובעין בה תכלת לכל ישראל, ובסנהדרין י"ב א' אמרי' זוג בא מרקת ותפשו נשר ובידם דברים הנעשה בלוד, משמע שהתכלת של הציצית נעשה בלוד ולא במקומות אחרים, ובודאי אין לומר שהכנת הצבע נעשה בצור ורק צביעת החוטים נעשה בלוד, דאחר שיש צבע מוכן כל אחד יכול לצבוע בביתו ואין צורך בבתי צביעה, ובגמ' במנחות מבואר תהליך צביעת התכלת מדם החלזון עצמו, ובאמת בבתי הצביעה העתיקים בצור וחיפה נמצאו שרידים של צבע סגול ולא נמצא שם שום שריד של צבע כחול.

הנחה נוספת הטעונה הוכחה, הוא מה שאומרים מצדדי הפורפורה שהצבע הכחול-אינדיגו שהצליחו להוציא מן הפורפורה הוא "תכלת", ומי אמר שזהו גוון "תכלת", ומדברי הרמב"ם ועוד ראשונים נראה שצבע תכלת הוא צבע כחול בהיר כעין הרקיע בטהרו, ואינו דומה כלל לצבע הכחול המופק מן הפורפורה.

ובחכם צבי (סי' נ"ו) כתב דבשלמא לומר על שאינו דומה דומה דרך הוא לומר אף דלא דמי כ"כ כאותה שאמרו תכלת דומה לים, מבואר דתכלת אינו דומה כ"כ לים, א"כ אינו צבע כחול שהוא צבע הים בעצמו. ורש"י בכל מקום פירש דתכלת הוא צבע ירוק, ודומה לצבע רקיע המשחיר לעת ערב, עי' רש"י שמות כ"ה ובמדבר ט"ו ובברכות דף ט' ב' ודף נ"ז ב', ואע"ג דבלשון חז"ל ירוק כולל גם צבע כחול, מ"מ בלשון הראשונים בכל מקום ירוק הוא ירוק כעשבים ולא כחול, כמו שפירש"י ריש פרשת בא על הפסוק ולא נותר כל ירק עלה ירוק וירדור"א בלעז, וגם בברכות נ"ז ב' (ד"ה תכלת) כתב רש"י דמי שפניו ירוקים חולה הוא, וזה אינו כחול אלא ירוק, (עי' בתולדות יצחק שמות פרק כ"ח, יהודה על נופך והוא מרקאדי והיא ירוקה ככרתי על שם שהוריקו פניו במעשה תמר), וכן מבואר ברש"י גיטין ל"א ב' ד"ה סרבלא דכרתי דצבע כרתי הוא תכלת, ובתוס' סוכה ל"א ב' (ד"ה הירוק ככרתי) כתבו שכן נראה מהירושלמי שהוא צבע ויר"ד דהיינו ירוק כעשבים, ובאבן עזרא שמות פרק כ"ה כתב בשם יפת שהוא כדמות שחרות, וכתב שאנו נסמוך על רז"ל שאמרו שהוא ירוק, וכן במרדכי ברכות סי' י"ט כתב דתכלת הוא צבע ירוק דומיא קצת לכרישין, וכ"ה בפירוש הרש"ס לירושלמי דברכות דתכלת צבעו ויר"ד, והיינו ירוק כעשבים, וכן כתב במתנות כהונה במדבר רבה פ"ד סי' ט"ו דתכלת ירוק ככרתי.

ודעת החוות יאיר דתכלת הוא צבע הנקרא סגול, [ונמה שרוצים לדחוק דאין כונת החו"י דגוון התכלת הוא סגול אלא שדמו של החלזון הוא סגול, פשוט שאין זה כלום, דמאי נפק"מ מה הצבע של הדם, וממה בא לאפוקי, והעולם אין להם דעה מהו צבע הדם רק מהו צבע תכלת, והרמב"ם כתב שדמו שחור כדיו, והחו"י מן הסתם לא ראה את דג הפורפור ומנא ליה דצבע דמו הוא סגול, ולפי שיטת הצביעה כיום בשעה שצובעים בו אינו לא כחול ולא סגול אלא צהוב שקוף, ומש"כ החוות יאיר במקו"ח סי' ט' דיש מדקדקין עושין ד' כנפות צבע בלו"א דומה לרקיע, ודאי אותם מדקדקין סברו שצבע תכלת הוא בלו"א ולא פורפור, ומדעתם בא החו"י לאפוקי], והנה החו"י ראה דברי הרמב"ם שדימה גוון התכלת לטהרו של רקיע ואפ"ה כתב דצבעו סגול ולא כחול, וי"ל שפירש

כונת הרמב"ם במה שדימה הצבע לטהרו של רקיע, דלא בא לבאר בזה גוון התכלת שכבר כתב שהוא פתוך, רק בא לפרש חוזק הצבע הכחול שבו שהוא כטוהר הרקיע, ופתוך שבכחול היינו סגול שמעורב מכחול ואדום, כהא דתנן ריש נגעים הפתוך שבשלג כיון המזוג בשלג, וכן הוא ברמב"ם פ"א מהלכות טומאת צרעת ה"ד, וכבר כתב כן להדיא מהר"י קורקוס בפ"ח מהלכות כלי המקדש הי"ג, דפתוך שבכחול שכתב הרמב"ם פירושו שאינו כחול כמראה הרקיע אלא מעורב יפה בגוון אחר, וכתב שם שתכלת הוא הכחול החשוב **שנוטה יותר לאדמימות** כנודע לבקיאים בו, וכן ראיתי מובא בשם פירוש "גוריון" ליחזקאל (ואין הספר תח"י), וכן מביאין ראיה מהרמב"ן ריש פרשת תצוה, שכתב והתכלת גם היום לא ירים איש את ידו ללבוש חוץ ממלך גוים, ומלבוש האפיפיור היה בגוון סגול, גם מה שכתב הרמב"ן סוף פרשת שלח דתכלת הוא מלשון תכלית, שהוא תכלית המראות כי ברחוקם יראו כולם כגוון ההוא, י"מ דכוונתו לצבע סגול שהוא הצבע הקיצוני בגווני הקשת (הספקטרום) שאין לאחריו המשך (ואיני מבין בזה), והחז"י כתב שהאריך בזה בחידושי ואל זכינו להם, וחבל על דאבדין ולא משתכחין, ואם אמנם גוון "יקינטא" המוזכר בלשון החוק הרומאי הוא תכלת, נראים הדברים דאינו כחול-אינדיגו כפי שיבואר לקמן דלא יתכן שהרומאים אסרו לצבוע גוון אינדיגו. ובזוהר פרשת תרומה איתא וכד איהו בדינא כד אשתני מההוא גוון לגוון תכלא אוכם וסומק כדין איהו בדינא תקיפא, וביאר הרמ"ע מפאנו בספר פלח הרמוץ (שער הגוונים שער י' פרק ג') דתכלת אוכם וסומק ר"ל **שגוון תכלת מורכב הממוצע מבין שניהם**, ולפי"ז גוון התכלת הוא סגול, ועוד איתא שם בזוהר פרשת תרומה, ביומא תליתאה תכלת דא יומא תניינא אצטבע בב' גוונין סומק ואוכם וכו' ההוא סומקא עייל גו ימא ואתחלש גוון דיליה ואתהדר תכלא, משמע שהתכלת נוצר ע"י תערובת גוון הסומק, ואין לנו עסק בנסתרות.

ומה שמוכיחים מצדדי התכלת מדברי ר"ח והערוך והנמוק"י דתכלת הוא כחול-אינדיגו, דמבואר בדבריהם דקלא אילן היינו "אינדיגו", גם את"ל דאינדיגו שכתבו ר"ח והערוך הוא מה שקורין היום אינדיגו, אין זה הוכחה דתכלת הוא כחול-אינדיגו, דלא כתבו איך מזייפין תכלת מקלא אילן, ואיזה צבעים נוספים

מערכבים עמו על מנת לקבל גוון תכלת, ויתכן שהשתמשו בקלא אילן בשביל הצבע הכחול שבו אבל מערבין בו עוד צבע אדום כדי לקבל צבע סגול או צבע אחר, כלשון הספרי פרשת שלח "שלא יאמר הרי אני נותן צבעונים וקלא אילן והם דומים לתכלת ומי מודיע עלי בגלוי", מבואר שמלבד קלא אילן צריך גם צבעונים כדי לזייף תכלת, נויש המחזקים דעת החוות יאיר ממה שמצאו בחפירות במערות נחל חבר פקעות סיבים של צמר צבוע בצבע סגול, ונתברר בבדיקות שנצבעו ע"י קלא אילן וכרמיל (תולעת שני) אדום, אבל כמובן אין זה הוכחה]. ואדרבא אי גוון התכלת הוא כחולאינדיגו כדברי מחדשי התכלת, קשה טובא מהא דמבואר במנחות מ"ב ב' שיש אפשרות להבחין בין תכלת לקלא אילן ע"י בדיקה כימית, ובדרך הצביעה כיום אין שום אפשרות כימית להבחין בין האינדיגו של הפורפורה לקלא אילן, ונדחקים לתרץ דצ"ל דבזמן הגמ' איכות הצביעה בקלא אילן לא היתה כמו של הפורפורה, ואכתי קשה איך סמכו על בדיקה זו ע"י לקמן פ"ד, אבל אם נניח שצבע התכלת הוא סגול לא קשיא מידי, דבקלא אילן היו צריכין לערבב צבע אדום אחר.

ואדרבא מוכח בכמה ראשונים דגוון התכלת אינו גוון אינדיגו ממש, דרבינו יונה פ"ק דברכות (דף ד' ב') כתב בשם הערוך לבאר בין תכלת לכרתי דכרתי הוא מין צבע שקורין הינדי ודומה לתכלת ולפיכך אמרו דמשיכיר בין זה לזה הוא זמן התחלת ק"ש, מבואר דיש חילוק בין גוון אינדיגו לגוון תכלת, וכן נראה מתוס' חולין דף מ"ז ב' (ד"ה אלא) דצבע אינדי"ש דומה לתכלת, ולשון תוס' הרא"ש סוכה ל"א ב': והיא דברכות פ"ק משיכיר בין תכלת לכרתי משמע שהוא צבע הדומה לאינדי שמעט משונה מתכלת.

ומה שנזכר בהרבה ראשונים דגוון התכלת הוא "בלויא" שהוא כחול, אינו הכרח לומר שאין כוונתם לצבע סגול, דכפי הנראה מדברי האומרים שהוא סגול, עיקר גווננו הוא כחול, אלא שנוטה לאדמימות, וי"ל דגם לגוון הזה קרו בלויא. והנה המקור לחלזון ה"פורפורה" מופיע לראשונה בספר שלטי גבורים לר"א הרופא פרק ע"ט, שכתב שרמש הים הנקרא פורפורה הוא החלזון שצובעים בו התכלת, ואחריו כתב החוות יאיר בספרו מקו"ח סי' י"ח, שצבע דם החלזון

שממנו צובעים התכלת אינו בל"א (כחול) אלא צבע פורפר (סגול) שנעשה מדם דג שנקרא פורפר, וכן כתב ר' בנימין הרופא בעל מוסף הערוך, ובתפארת ישראל בהקדמתו לסדר מועד בקונטרס קופת הרוכלים מביא את דברי החוקר געזעניוס שהתכלת נעשה מדם מושעל (חלזון) הנקראת "פורפור שנעקע" וצובעין מדמו "פורפור בלויא" (סגול כחלחל) נוטה לפיאלעט (ויולט = מין סגול), וגבי צבע ארגמן מביא שם דברי געזעניוס שהוא צבע "פורפוראטה" (סגול אדמדם) שנעשה מדם מושעל שבמים כעין חומט שנקרא ביונית "פארפירא", ומצוי בים סוריה. ולמדנו מדברים הנ"ל, שבספרי המדע הקדמונים מבואר שהפורפורא שימש לצביעת צבע ארגמן (סגול) ולא כחול, ובדאי דברי כל החכמים הנ"ל מיוסדים על אותם מקורות קדמונים של ספרי המדע שהפורפורא שימש לצביעה, וצבעו בו "ארגמן" ולא כחול, (וכידוע החוות יאיר היה בקי גדול בספרי מדע, כמבואר בתשובותיו בכמה מקומות ומהן בסי' רי"ט, וכן ר"א הרופא והתפא"י היו בקיאים גדולים בספרי מדע), והחוו"י וגעזעניוס כלל לא ידעו שאפשר לצבוע מן הפורפורא כחול, ובספר תועפות ראם על היראים (מצוה ת"א) כתב ע"פ דברי התפארת ישראל שהחלזון הוא "פורפור שנעקע" ומכנהו חלזון **אדומי** מלשון "אדום" כי צבעו ארגמן כאמור, ועד לפני כמה עשרות שנים לא ידעו כלל שאפשר להפיק מן הפורפורא צבע כחול-אינדיגו. והחלזון מכונה "פורפורא" וביוונית ורומית עתיקה "**פורפורא**" פירושו ארגמן (סגול), והחוו"י מכנהו "פורפר", ובאנגלית "פורפל", וכך נקרא הפורפורא כיום "ארגמן", ואין חילוק אם החלזון מכונה על שם הצבע או שהצבע נקרא כך על שם החלזון, דא ודא אחת היא שמהפורפורא הפיקו צבע סגול, וצבע סגול נקרא פורפורא.

וחלזון הפורפור היה ידוע ומפורסם כחלזון הארגמן ולא כחלזון התכלת, והגרצ"ה קאלישר בספרו דרישת ציון מאמר קדישין (דף ל"א ב') השיב לגרע"א על טענתו דאין אנו יכולים לעשות בגדי כהונה בזה"ז משום שאין לנו תכלת וארגמן, דארגמן הוא מפורסם בדברי הימים של עמים ושל צור שהוא היקר מאוד שלא הורשה בימי הרומיים רק לזרע המלוכה ונקרא "פורפור מושעל", וכתב שהוא מצוי בימינו, ועל התכלת השיב תשובות אחרות עי' שם, ופשיטא ליה

דחלזון הפורפור אינו חלזון התכלת, ובספר שערי תורת ארץ ישראל פ"ט דכלאים כתב וארגמן נצבע מדם מין צפרדע שבים (שמכונה בלעז פורפור שנעקקע) והמלכים הקדמונים היו לובשין בגדים הצבועים בצבע זה וגם בימינו עוד ילבשו האפיפיורים בגדי ארגמן עכ"ל, וכן כתב בספר תבואת הארץ (דברי יוסף ח"ב) פרק ג', דחיפה היתה נקראת בימי קדם פארפירעאן מלשון פורפור על שם שרץ המים אשר מדמו צובעין ארגמן ואינו חלזון התכלת שמדמו צובעין תכלת ולא ארגמן אלא מין אחר הוא, וכ"כ עוד בחלק ד' תשובה ל"ט מטעם אחר, דחלזון אדומי (פורפור שנעקע) הוא שרץ טמא וחלזון התכלת מין טהור הוא, ועוד דמשמע בגמ' שהוא דג ממש. וגם התפארת ישראל כתב על דברי געזעניוס **דלא נשמע לו דקבלה בדינו שצבע תכלת הוא כטוהר הרקיע ועל כרחך אותו שבלול שהזכיר געזעניוס אחר הוא כל חזה שמש עכ"ל**. ואלו שכתבו שרמש הים הנקרא "פורפורה" הוא החלזון שממנו צובעים התכלת, סוברים שצבע תכלת הוא **סגול**, והחוות יאיר וגעזעניוס כתבו כן להדיא, וילמד סתום מן המפורש, ולשון מוסף הערוך בערך פרפירא: "פירוש בלשון יוני ורומי בגד תכלת", וכבר נתברר לנו שפורפורה בלשון יוני ורומי הוא "**סגול**", ועל כרחך גם הוא סובר שתכלת היינו סגול כפי שכתבו החוות יאיר וגעזעניוס, וכן בערך טריון כתב מוסף הערוך (ואינו מר' נתן בעל הערוך) שבלשון יוני ורומי הוא גוון התכלת, ואם אמנם הפורפורה נקרא טריון הרי שסובר שתכלת הוא סגול.

והנה החוות יאיר עצמו, אף שכתב שהתכלת נעשה מדג הפורפור לא הטיל תכלת בטליתו, וקשה למה ביטל מצות עשה אחר שחלזון הפורפורה היה ידוע ומצוי בזמנו, וביוון אף שימש לאכילה, ואפשר שסבר דאין לחדש מצות התכלת כיון שאין לנו מסורת על גוונו המדוייק, דאף שכתב דגוונו הוא פורפור, מ"מ כפי הנראה עיקר גוונו הוא כחול רק שיש לו נטיה לאדמימות, ואין אנו יודעים שיעור תערובת האדום שבו, או שסבר דחלזון התכלת הוא ממין הפורפורה, אבל כידוע יש מאות סוגים של פורפורה, וחלזון התכלת נגנו כמבואר במדרש.

ומה שמוזכר בדברי חז"ל "פורפורין" או "פורפירא" אין פירושו בגד תכלת כפי שכותבים מצדדי התכלת, אלא הכוונה ללבוש מלכות, ונצטט מספר

מדרשים, בשמות רבה פל"ח איתא: מה עשה המלך הלבישו פורפירא שלו שיהיו רואין אותו ומתייראין ממנו, ובויקרא רבה פ"ב איתא בזה"ל: אמר רבי אבין משל למלך שהיה לו פורפירין והיה מצוה את עבדו ואומר לו תן דעתך עליו וקפלו ונערו, אמר לו אדוני המלך מכל פורפירין שיש לך אי אתה מצוני אלא על זה א"ל שאותו לבשתי ביום מלכותי, וכן הוא בפסיקתא דר"כ פרשת כי תשא, ובאיכה רבה פרשה א' (ומובא בעוד מקומות) איתא, בצע אמרתו רבי יעקב דכפר חנן מפרש ליה מהו בצע אמרתו מבזע פורפירא שלו, והא דאיתא במדרש מה מלך לובש פורפורין אף מרדכי כן, פורפורין הוא פירוש ללבוש מלכות ולא ללבוש תכלת, וכן פי' המתנות כהונה, ובמדרש בראשית רבתי פרשת וישב איתא בזה"ל: א"ר אבהו כל צדיק וצדיק שאומות העולם הורגין מישראל כביכול הקב"ה כותבו בפורפורין שלו, שנאמר ידין בגוים מלא גויות, והקב"ה אומר לאו"ה למה הרגתם את רשב"ג ור' ישמעאל ור' עקיבא וכל הצדיקים, והם כופרים ואומרים לא הרגנו, מה עושה הקב"ה מוציא פורפורא שלו ונותן להם מיד איפופסים, ובב"ר פרשה פ"ה איתא: הה"ד ואראה בשלל אדרת שנער אחת טובה וגו' ר"ה אמר פורפירא בבליא, ובזוהר פרשת שמות איתא: ואינון יהבין ליה חד **פורפירא סומקא**, מבואר שהוא אדום ולא תכלת, ובילקוט שמעוני תהלים ס"י תרפ"ו איתא: ד"א ואנכי תולעת ריב"ל אמר אומה שהלבישה אותך פורפירא בים, ר' שמואל בר נחמני אמר אומה שעשו לך משכן של תולעת שני, ובשה"ש רבה פרשה ד': ואלבישך רקמה רבי סימיי אמר פורפירא, תרגם עקילס איפליקתא, וכע"ז איתא בפסיקתא דרב כהנא פרשת בשלח, וברבינו בחיי שמות פי"ג ביאר מה שאמרו בצע אמרתו זו פורפירא שלו, **דפורפירא פירושו מעיל**, ואמרתו הכוונה לשפת המעיל, וכן בערוך ערך פרפירא מבואר דפירושו **אדרת**.

וראיתי מביאין ראייה דפורפירא פירושו בגד תכלת, מדברי מדרש הגדול דאיתא שם "שכן דרך מלכים פורפירא שלהם תכלת", וכן מדברי הילקוט הנ"ל "ואנכי תולעת ריב"ל אמר אומה שהלבישה אותך פורפירא בים", והנה במעט עיון ישפוט כל מעיין ישר דמהני תרתי מוכח איפכא, דאם פורפירא פירושו בגד תכלת, מה שייך לומר שבגד תכלת של מלכים הוא תכלת, גם בגד תכלת של

הדיוטות הוא תכלת, ושמע מינה דפורפירא פירושו מעיל או אדרת, ומש"כ בילקוט ואנכי תולעת שהלבישה אותך פורפירא, הכותב מניח (כדרכם של החוקרים) שהבגד נקרא פורפירא משום שנצבע בדם החלזון שהוא תולעת, אבל האמת דהבגד נקרא תולעת ע"ש שנצבע בתולעת שני, והילקוט מסיים בדברי ר' שמואל בר נחמני דאמר אומה שעשו לך משכן של תולעת שני, (ובשום מקום לא כינו חז"ל את החלזון בשם תולעת, ומדברי תוס' והרמב"ם נראה שסוברים שהחלזון הוא דג ממש ע"י לקמן פרק ד'), וכן פירשו המפרשים לשון הכתוב (נחום ב' ד') "אנשי חיל מתלעים" דר"ל לבושים בגדי צבעונים צבועים בתולעת שני, ורשב"ם ריש פרשת תרומה פ"י דצמר הצבוע בצבע אדום קרוי תולעת, כדכתיב אנשי חיל מתולעים וכן האמונים עלי תולע (איכה ד' ה'), ומקרא מלא הוא אם יאדימו כתולע כצמר יהיו (ישעיהו א').

וגם בראבי"ה (ברכות סי' כ"ה) שממנו מביאין ראייה דפורפורא היינו תכלת, מבואר דפורפירא פירושו מעיל, שכתב והוא מעיל שקורין בלשון לע"ז פורפירא, והא דאיתא בירושלמי בין פורפירין ובין פריפינין, ודאי אין כונת הירושלמי ללמדנו מה פירוש תכלת ומה פירוש כרתי, דכל תינוק יודע מהו תכלת ומהו כרתי, והירושלמי לא נכתב לאנשי יון שאינם יודעים מהו פ"י תכלת ומהו כרתי, אלא ודאי כונת הירושלמי לבאר דאין מעמידין חוט תכלת נגד עלה של כרתי, דזה ניכר גם בחשכה, לכן ביאר דהכונה משיכיר בין בגדים דומים שאחד צבוע תכלת ואחד כרתי שבזה יש יותר קושי להבחין, ומובן שהמלה פורפירין מרמז על המעיל כמש"כ ראבי"ה, ואולי פורפירין ופריפינין הם שני חלקים של הבגד.

ואילו "פורפורא" בלשון חז"ל היה פירושו בגד תכלת כפי שכותבים מצדדי הפורפורא, א"כ ברור דגוון התכלת הוא סגול כדעת החוות יאיר ולא כחול. לאחר שנתברר שה"פורפורא" שימש לצביעת צבע סגול, לא קשה כלל מה שמקשים מצדדי הפורפורא למה לא הזהירו חז"ל מהשימוש בפורפורא, (בהנחה שגוון התכלת הוא כחול ולא סגול), ובתי הצביעה העתיקים שהתגלו בין צור לחיפה היו בתי מלאכה לצביעת צבע סגול ולא תכלת, ושאריות הצבע שנתגלו שם הם בצבע סגול ולא כחול, ומקום צביעת התכלת היה בלזו, (והזכר היחיד

לצבע כחול מן הפורפורה לטענת החוקרים, הוא מרדעת של חמור שנמצא בסיביר ואומרים שנצבע מחלזון הפורפורה, וכידוע צריך בדיקה אחריהם, והרי בבדיקה כימית אי אפשר להבחין בין אינדיגו מן הצומח האינדיגו מן החי, ולפי מה שראיתי כתוב החוקרים נסמכים על מה שמצאו בבדיקות כימיות שאריות מזעריות של "ברום" המעיד על הצבע שהוא מן הפורפורה, ואי משום הא י"ל דלעולם הצבע הכחול שבמרדעת הופק מצמח האינדיגו, אלא שהכינו את הצבע באותה יורה שקודם לכן הכינו את הצבע הסגול של הפורפורה ונתערב בקלא אילן כמות מזערית של ברום, וגם לטענת החוקרים האריג ההוא הוא מתקופת בית ראשון, ובבתי הצביעה באיזור צור שהם מתקופה מאוחרת הרבה לא נתגלו שאריות צבע כחול, ויתכן שבזמן חז"ל כלל לא ידעו שניתן להוציא מן הפורפורה צבע כחול, כפי שלא ידעו מכך החוקרים מאות שנים, ומה שנתגלה בחפירות ארכיאולוגיות ליד שריד בית מקדשינו קונכיות של חלזונות ובהם כמה פורפורות, אם אכן השתמשו בהם לצביעה, נראה שהיה זה לצבע ארגמן כפי שכתבו הגרצ"ה קאלישר וגעזעניוס, (וכן כתוב בכתבי יוסף בן גוריון בספר תולדות מלחמות היהודים ח"ה פ"ה אות ד' דצבע הארגמן שצבעו בו הפרוכת מקורו מן הים), ולא לתכלת.

וגם אם אמנם בזמן חז"ל ידעו שאפשר להפיק צבע כחול מן הפורפורה, י"ל בפשיטות שאין זה צבע תכלת כלל, כנראה מדברי הרמב"ם ובנו והחינוך דצבע תכלת הוא כחול בהיר, ואילו הצבע הכחול המופק מן הפורפורה הוא צבע כהה, וממילא לא היה צורך כלל להזהיר מהשימוש בחלזון הפורפורה שמוציא צבע סגול וכחול ולא צבע תכלת.

ובלא"ה אינו אמת מה שמקשים למה לא הזהירו חז"ל מהשימוש בפורפורה, כי חז"ל במנחות מ"ד א' הזהירו על כך מפורשות ונתנו סימנים לחלזון התכלת אשר אינם מתאימים לחלזון הפורפורה, עיין לקמן פרק ד', ולשם מה צריך לתת סימנים לחלזון אם לא משום שיש חלזון אחר הפסול לצביעת התכלת, ומה שלא הזכירו חז"ל בפירוש את הפורפורה, משום שרצו לשלול את כל החלזונות האחרים, לא רק את ה"ארגמן" אשר בלא"ה נודע כחלזון הארגמן ולא התכלת.

ומה שלא חששו לזיוף צבע התכלת מן הפורפורא אינה טענה כלל, כי הצמר הצבוע מהפורפורא היה יקר מזהב, כפי שכותבים בשם חכמי יון, ולמה זה זייוף אדם את התכלת בדבר היקר כמו התכלת עצמו, ולא היה חשש זיוף רק מקלא אילן שהוא צבע מצוי וזול.

עוד מביאים מצדדי התכלת מדברי הערוך בג' מקומות, (ערך איירינון, טיינון, ויקנטין), שהתכלת נקרא "יקינטינון", ולדבריהם מבואר בספרי יון הקדמונים שהתכלת נקרא בשם יקינטינון, (וצריך ברור בספרי היונים), ושאלתי מומחה גדול ליניית ורומית עתיקה (יהודי יר"ש) מה פירוש "יקינטינון" ואמר שלא שמע ממלה זו, רק "יקינטין" הוא שם של פרח, וכיום מצוי פרח זה הנקרא "יקינטון", והוא מופיע בגוונים רבים וביניהם צהוב כחול סגול ואדום. ומברור מדפוסים ראשונים של הערוך ומוסף הערוך, עולה שכל שלשת הערכים הנ"ל אינם מדברי ר' נתן בעל הערוך, אלא מר' בנימין הרופא בעל מוסף הערוך, (והוא ניכר מתוך סגנון ותוכן הדברים עצמם), ובאסתר רבה פרשה ב' איתא בזה"ל, חור כרפס ותכלת תרגם עקילס איירינון קרפסינון ור' ביבי אמר טיינון, ובעל מוסף הערוך מביא דברי העתקת היונים שכותבים "יקינטינון" תחת טיינון, וע"פ זה החליט שצריך לגרוס כן במדרש רבה, ובערך טיינון ר"ל על פי זה דהא דאיתא בירו' פרק ב' דשבת ועורות תחשים ר' יהודה אומר טיינון לשם ציבעו נקרא, דאחזו לשון קצרה והוא מלשון יקינטינון, אבל אין לזה שום הכרח, ובקהלת רבה פרשה א' איתא עורות תחשים מה הן ר' יהודה אומר אלטינון ר' נחמיה אומר גלטינון, ובערוך ערך יקינטין מבואר דהוא אבן טובה, וכן כתב שם בעל מוסף הערוך, אלא שכתב דבשם זה נקרא גם מין פרח אשר לו גוון של תכלת, ובאמת פרח זה אינו מיוחד לגוון תכלת אלא לגוונים רבים, וגם לו יהי שיקינטא פירושו תכלת, עדיין אין אנו יודעים מהו גוון התכלת.

ולשון החוק הרומאי האוסר שימוש בפורפורא לצביעת צבע "בלאטא" ו"יקינטא", מוכיח שיקינטא אינו כחול-אינדיגו, כי הרומאים לא אסרו צביעה בצמח האינדיגו, ומאחר ואין שום הפרש בין הכחול המופק מצמח האינדיגו לכחול המופק מן הפורפורא, לא מתקבל על הדעת שאסרו צביעת כחול אינדיגו

מן הפורפורה, בזמן שניתן ללבוש את אותו מלכות ממש בצבע משובח מן הצומח, ועוד דאפילו בבדיקות כימיות לא ניתן להבחין בין צבע האינדיגו המופק מן הפורפורה לצבע האינדיגו המופק מן הצומח, ואיך אסרו צביעת צבע כזה מן הפורפורה בזמן שלעולם לא יוכלו להוכיח דבר זה, וגם כלל לא היה צורך בפורפורה לצביעת צבע כחול בזמן שאותו צבע ממש ניתן היה לצבוע בצמח האינדיגו שהוא משובח וזול, ואיזה כסיל ישתמש בפורפורה היקר מזהב לצבוע צבע אינדיגו, ומשמע שהפורפורה שימש לצביעת צבע יקינטא, שהרי לא נכתב בחוק לאסור את כל שאר הצבעים האפשריים מן הפורפורה, ועל כרחך "יקינטא" הוא ג"כ צבע בעל גוון סגול, וכפי שכותב געזעניוס (שהיה חוקר לשונות קדומים) דארגמן הוא פורפורראטה ותכלת הוא פורפורבלווא, וכבר נתבאר לעיל מדברי הרמב"ן שלא ירים איש את ידו ללבוש תכלת חוץ ממלך גוים, ומלבוש האפיפיור היה סגול ולא אינדיגו.

העולה מן האמור שפירוש המילה "יקינטינון" אינו ברור, והמקור לסמכו לגוון תכלת הוא העתקת היונים, ומאן יימר שאין העתקת היונים משובשת ולא לשון המדרש שלפנינו, ואם אמנם הוא צבע תכלת של הציצית, עדיין אין אנו יודעים אם הוא סגול או כחול בהיר או כהה, ו"יקינטא" נראה שהוא גוון הנוטה לסגול, וצ"ע אם יקינטא ויקינטינון הם אותו צבע או שני גוונים הדומים זה לזה.

והא קמן שבספרות העתיקה הפורפורה שימש לצביעת צבע סגול, והחוות יאיר שנסמך על ספרי המדע לא ידע שאפשר לצבוע ממנו צבע כחול, וגם בבתי הצביעה העתיקים שנתגלו נמצאו שרידים של צבע סגול ולא של כחול, ולפי מה שמתרצים מצדדי הפורפורה דמה שלא נתבאר בדברי חז"ל באופן הכנת התכלת שצריך להניחו נגד השמש, משום שבלאו הכי כל מלאכתם היתה נעשית בחצר תחת השמש, וגם בחפירות ארכיאולוגיות של בתי הצביעה העתיקים נתגלה שיוורת הצביעה עמדו בחוץ תחת השמש, לפי"ז היה צריך להיות שמחלזון הפורפורה באופן טבעי מופק צבע כחול ולא סגול, ונשאלת השאלה איך יתכן שבכל בתי הצביעה העתיקים שנתגלו כאן בארץ ישראל ובצור נמצאו שרידים

של צבע סגול ולא נמצא שום שריד של צבע כחול, והרי יורות הצביעה עמדו בחוץ תחת השמש, יתרה מזו לטענת בעלי הפורפורה אין צורך כלל בשמש לעשותו כחול אלא די בחשיפה לאור זמן ממושך יותר, א"כ איך הצליחו בתי הצביעה לצבוע סגול, והחוקרים נדחקים לתרץ תירוצים שונים, גם פלא שבזמן הרב הרצוג אפי' אנשי המדע לא ידעו כלל שניתן להפיק צבע כחול מן הפורפורה, ורק בשנת תשל"א נתגלה ע"י חוקרים גויים שניתן לצבוע ממנו כחול, ובאמת הוצאת צבע כחול מן הפורפורה אפשרית רק בזמן שהחומר שקוף (לא מחומצן), וזה נעשה ב"שיטת החיזור", כי בתחלה הג'ל היוצא מן החלזון צבעו צהבהב שקוף, ואחר זמן קצר החומר מתחמצן ומשנה את גוונו לסגול, ואם יצבעו ממנו כך ישאר סגול לעולם גם אם יעמוד זמן רב תחת השמש, ובעזרת כימיקלים מבצעים פעולת חיזור, והחומר חוזר למצב שהיה בזמן היוצאתו מן החלזון והיינו שקוף, ורק כך ניתן לצבוע כחול, ומעתה גם אם כנים דברי החוקרים דגם בלא כימיקלים אפשר לצבוע בשיטה זו ע"י רקבון בשר שמניחים בתוך יורות הצבע (אלא שבאופן זה לוקח יותר זמן), מ"מ הא קמן שבתי הצביעה העתיקים צבעו סגול, ואולי צבעו בשיטות אחרות.

הטענה שבזוהר פרשת תרומה רמוז תהליך זה שהצבע האדום מתאדה ואח"כ מתגלה צבע התכלת, יעוי' בזוהר שמדבר על בריאת העולם, ומשמע שם להיפך דגוון תכלת נוצר ע"י תערובת גוון סומק, וכך פי' המקובלים כמו שנתבאר לעיל, ואין לנו עסק בנסתרות, ואי בזוהר עסקינן, הלא מבואר שם בזוהר שהחלזון נמצא בים כנרת עי' לקמן פרק ד', וזה אינו מתאים לפורפורה.

טוענים עוד מצדדי הפורפורה, שבספרות היונית העתיקה שחקרו את כל מקורות הצבע לא נמצא שום חלזון אחר שמפיקים ממנו תכלת, אבל על זה נאמר לא ראינו אינו ראייה, וכי בטוחים אנו שיש בידינו את כל המחקרים, ואם יש בידינו את כל המחקרים וכי לא יתכן שנעלם מעיני חכמי קדם מציאות חלזון התכלת שהיה נדיר מאוד, ואדרבא אי קשיא הא קשיא, איך יתכן שלא נזכר בדברי החוקרים הקדמונים שהפורפורה שימש לצביעת התכלת של היהודים, ופלניוס שחי בתקופת החורבן, מתאר באריכות רבה את השימוש בפורפורה אצל

קיסרי רומא לדורותיהם, ולא נזכר בדבריו אפילו בהבלעה שהוא שימש לצביעת בגדי הכהן הגדול בבית המקדש, וכן לצביעת הציצית, ושמע מינה שהפורפורא אינו חלזן התכלת, ואם יתכן הדבר שנעלם מפלניוס ידיעת דבר זה, אז אולי נעלם ממנו כל עיקר מציאותו של חלזון התכלת האמיתי.

עוד טוענים שהחלזון היחיד הנמצא בשימוש לצבע באיזור צור הוא חלזון הפורפורא, (ודבר זה טעון בירור אמיתי, ופשוט שאין לסמוך כסומא בארובה על ארכיאולוגים גויים, וכבר למדונו חז"ל (נדה ל' ב') שאין מביאין ראיה מן השוטים, וכך דרך החוקרים שהיום אומרים כך ומחר אומרים להיפך, ואולי מחר יחפרו עוד כמה מטרים וימצאו קונכיות מסוג חדש), ומכאן שהוא הוא חלזון התכלת, והנה טענה זו יסודה בשתי הנחות בלתי מבוססות, א' שחלזון התכלת הוא בעל קונכיה, ב' שמקום צביעת התכלת היה בין צור לחיפה, וכבר נתבאר שמקום צביעת התכלת היה בלוז ולא בצור וחיפה, ועי' לקמן ריש פרק ד' דאין שום מקור נאמן שלחלזון התכלת יש נרתיק, ומדברי הרמב"ם ותוס' נראה שחלזון התכלת הוא דג ולא שרץ המים, וגם שום אחד מן הגדולים לא טען כנגד ה"דיונון" של האדמו"ר מראדז'ין שאיננו חלזון התכלת מחמת שאין לו קונכיה.

פרק ד

הוכחות שה"פורפורא" אינו החלזון של חז"ל

א. בברייתא המובא בגמ' מנחות מ"ד א' איתא: חלזון זהו גופו דומה לים (פרש"י מראה גופו) וברייתו דומה לדג (פרש"י תבנית דיוקנו) ועולה אחד לשבעים שנה ובדמו צובעין תכלת, ה"פורפורא" אינו דומה לא לדג ולא לים, ומה שכותבים מצדדי התכלת מדברי הח"צ (סי' נ"ו) שכתב "ועוד דבשלמא לומר על שאינו דומה דומה דרך הוא לומר אף דלא דמי כ"כ, כאותה שאמרו תכלת דומה לים", אין זה שייך לעניננו כלל, דהח"צ מדבר על רמזים, אבל כאן חז"ל באו לתת לנו סימנים להכיר את החלזון הידוע, והסימנים אינם על דרך הרמז אלא על דרך הדמיון הגמור, שאם לא כן תחת חלזון יעלה סרפד, (ואגב פלא שמביאין ראיה מדברי הח"צ בזמן שדבריו מוכיחים דגוון התכלת אינו כחול).

טוענים מנגד מצדדי הפורפורה דמה נעשה שמבואר בדברי חז"ל שחלזון יש לו קונכיה, וע"כ צריך לדחוק הדמיון לדג וים, ונדחקים החוקרים לתרץ דגופו דומה לים היינו ע"י שהחלזון מתכסה במין ירוקת וחלקיקי אצות ("צמידה ביולוגית") הדומה לים, ומה שאמרו דומה לדג היינו שרחב באמצע וצר מלמעלה ולמטה, אבל כל בר דעת מבין שאין ממש בתירוצים אלו, שהרי בדמיונות כאלו אפשר לדמותו לכל דבר, וכיסוי הירוקת אינו מיוחד לחלזון הפורפורה וגם שאר סלעים הנמצאים שם מתכסים באותה צמידה ביולוגית, ומתרצים עוד החוקרים שגופו דומה לים וברייתו לדג אינם סימנים, אלא הוא ביאור למה דמיו יקרים, דע"י שמכוסה בירוקת יחד עם שאר הסלעים ששם הרי הוא דומה לקרקעית הים וקשה להבחין בו ולצודו, אבל מה נעשה דבזמן חז"ל לא היו צדין החלזונות ע"י צוללנים אלא ברשתות כמבואר בגמ' שבת ע"ד ב', וגם ברייתו דומה לדג אין לו ענין לביאור הנ"ל.

ועתה נתבונן נא בלשון חז"ל שאמרו **חלזון זהו גופו דומה לים**, ובהנחה שהחלזון הוא בעל קונכיה ומכוסה בירקות הדומה לים, מה ראו חז"ל להטעות אותנו ולומר שגופו דומה לים בזמן שמדברים על הקונכיה, דחלזון פירושו תולעת כמו שכתב רש"י בסנהדרין צ"א א', והיינו סוג תולעת ידועה הנקרא בשם חלזון, ובפרשת אמור (ויקרא כ"א) גבי מומין כתב רש"י או תבלל דבר המבלבל את העין כגון חוט לבן הנמשך מן הלבן ופוסק בסירא וכו' ותרגום תבלול חילזי, לשון חלזון, שהוא דומה לתולעת אותו החוט וכן כינוהו חכמי ישראל במומי הבכור (בכורות ל"ח א') חלזון נחש עינב עכ"ל, ופשוט שחלזון הוא שם התולעת לא שם הקונכיה, והוא מבואר בלשון המדרש עצמו, שאמרו צא ולמד מן החלזון (התולעת) שכל זמן שהוא (החלזון) גדל, נרתיקו (קונכיתו) גדל עמו, הרי שהחלזון הוא גוף החלזון, והקונכיה נקרא בלשון חז"ל **"נרתיק"**, או **"לבוש"** כלשון הדברים רבה פרשת כי תבא, א"כ מה ראו חז"ל לומר "גופו" דומה לים בזמן שמדברים על הקונכיה, והיה להם לומר "נרתיקו" או "לבושו" דומה לים כלשון המדרש, וכן ברייתו דומה לדג משמע דקאי על גופו של החלזון לא על נרתיקו.

ובאמת לא נתבאר בדברי חז"ל בשום מקום שחלזון התכלת יש לו קונכיה, ובדברי המדרש צא ולמד מן החלזון שכל זמן שהוא גדל נרתיקו גדל עמו אין רמז שמדובר על חלזון התכלת, אדרבא כברייאא דמנחות לא נזכר כלל שלחלזון יש נרתיק, וגם לא נתנו שום סימנים בנרתיק, ודבר ידוע שיש חלזונות עם נרתיק ויש חלזונות ללא נרתיק, כאשר עינינו רואות חלזונות רבים שאין להם נרתיק, ומצויין ביותר אחר ירידת הגשמים, וכן משמע בערוך דחלזון התכלת אין לו נרתיק, שהביא המדרש דנרתיקו גדל עמו בערך חלזון השלישי ולא בערך חלזון התכלת, אלא שר' בנימין הרופא במוסף הערוך הוסיף דגם חלזון התכלת נרתיקו גדל עמו, אבל אף אחד מן הגדולים בדור של האדמו"ר מראדז'ין לא טען כנגד דג הדיו שאיננו חלזון התכלת מחמת שאין לו נרתיק, ולפי הגירסא לפנינו בספרי פרשת וזאת הברכה ובילקוט סי' תתקס"א מבואר שסממיות מכישות אותו ומת ונימוק במקומו, והיינו שהסממיות מכישות את החלזון ומת שם כמו שביאר המ"א בזית רענן וכן בצפנת פענח (הל' ציצית פ"ב), ולפי"ז נראה דחלזון התכלת אין לו נרתיק, ויתכן שהסימן האמור בגמ' שדומה לדג ר"ל שהוא חלזון ללא קונכיה בשונה מחלזונות אחרים שיש להם קונכיה, ועל כן דומה לדג, והרמב"ם כתב שעינו דומה לעין התכלת, ולא כתב שדומה לדג אלא כתב שהוא דג אחד וכו', משמע שזהו גופא הסימן שהוא דג ולא חלזון בעל קונכיה שלא נקרא בשם דג, ורחוק מאוד שהרמב"ם יכנה את הפורפורא בשם דג, ובפרט לשיטתו בפ"ב מהל' מאכלות אסורות הי"ב דשרץ המים חלוק מדגים, וכתב בזה"ל: אי זהו שרץ המים אלו הבריות הקטנות כמו **התולעים והעלוקה** שבמים והבריות הגדולות ביותר שהן חיות הים כללו של דבר **כל שאינו בצורת הדגים** לא דג טמא ולא דג טהור וכו', וגם בתוס' שבת ע"ה א' ד"ה וליחייב מבואר שהחלזון הוא דג, שכתבו דיש במיתתו קצת תיקון שאינו מפרכס לכאן ולכאן, וכבר כתב בספר דברי יוסף ח"ד תשובה ל"ט דבגמ' דמנחות וברמב"ם משמע דחלזון התכלת הוא דג ממש, ומין טהור הוא, ואיננו חלזון הפורפורא שהוא שרץ טמא ומלאכת המשכן נעשה רק מדברים טהורים, ועי' נו"ב או"ח תנינא סי' ג' וחת"ס יו"ד סי' רע"ו ובספר אור לישירים פתיל תכלת סי' ב'.

עוד איתא בברייתא ובדמו צובעין תכלת, ובדם הפורפורא אין צובעין כלל, רק מוציאים כמה טיפות של חומר (גיל שקוף) מתוך איזה בלוטה של החלזון, והחומר הזה בתחלתו הוא כמעט שקוף ואח"כ מקבל צבע, ואיך ניתן לקרוא לחומר הזה דם, ואף דכתיב (דברים ל"ב) דם ענב על דרך המליצה, על בעל חי שיש לו דם לא שייך לומר שצובעין בדמו ולא קאי על הדם רק על נוזל אחר, וכן פשיטא להו לראשונים בשבת ע"ה א' דמוציאים גוף דם החלזון, [נראיתי מי שכתב דם הירוק אינו אלא ליחה בעלמא וקראוהו חז"ל דם, וחלילה מלומר כן, שהרי עקביא בן מהללאל מטמא דם הירוק, ופשוט דדם גמור הוא, אלא שנשתנה צבעו לירוק (כשעוה), וכן נראה בחוש שכתמי דם גמור לפעמים בהמשך הזמן משנים צבעם לצבע צהוב כנודע לחכמים], ומן החומר הזה לא היו צובעין תכלת אלא ארגמן כפי שנתבאר.

וביותר יש לתמוה, למה חז"ל כשבאו לתת סימנים לחלזון התכלת, לא אמרו בפשיטות מביא חלזון ששמו "פורפורה", שהרי השם פורפורה נזכר כבר בדברי אריסטו שהיה בתקופת בית שני, וכן נזכר שם זה פעמים רבות בדברי חז"ל, לפי דברי מצדדי התכלת דלשון פורפורה הכתוב במדרש ובזוהר היינו בגד תכלת, ונמצא שזו ראייה מוכחת שהחלזון של חז"ל אינו הפורפורה.

עוד יש תימה גדולה, איך יתכן שלא נזכר בדברי חז"ל בשום מקום שמחלזון התכלת היו צובעין גם צבע "ארגמן", (וביותר קשה לפי מה שנתבאר לעיל מדברי יוסף בן מתתיהו דצביעת הארגמן במקדש מקורו מן הים).

ב. בגמ' סנהדרין י"ב א' אמרי' זוג בא מרקת ותפשו נשר ובידם דברים הנעשה בלוז, משמע שהתכלת היה נעשה בלוז ולא בצור וחיפה, ולשון התדב"א זוטא פט"ז "היא לוז שצובעין בה תכלת לכל ישראל", והנה אם הפורפורה הוא חלזון התכלת, נמצא שעיקר מקום צביעתו היתה בצור וחיפה שנמצאו שם גלים של מאות מליוני קונכיות, וחיפה היתה נקראת "פורפיריום" על שם תעשיית הפורפור, ואילו בלוז לא נמצא לעת עתה אפילו קונכיה אחת, אלא ודאי תכלת לחוד וארגמן (פורפורה) לחוד, ובצור ופורפיריום לעת עתה לא נמצא שום שריד

של צבע כחול רק ארגמן, [והנה בגמ' סוטה מ"ו ב' משמע דלזו שצובעין בה תכלת קאי על לזו שבנה הכנעני בארץ החתים, וע"כ אינו בארץ ישראל אלא בחו"ל, דבני ישראל נצטוו להורישם, ולא יתכן שנתנו לו לבנות עיר בארץ ישראל, וכבר כתב הרד"ק דארץ החתים אינו בני חת מז' אומות אלא הוא מקום אחר, ועי' מהרש"א סוטה מ"ו ב' דעל כן דרשו חז"ל ארץ החתים ע"ש ארץ החיים, וצ"ע מה שייכא צביעת התכלת לשם, ואולי היתה סמוכה לארץ ישראל, ובב"ר ויצא פרשה ס"ט משמע דקאי על לזו שהיתה בנחלת בני יוסף, ועי' שם בפ"י מהרז"ו דאי אפשר לומר כן].

ג. בגמ' מנחות מ"ג א' מבואר שיש בדיקה כימית לברר אם הצמר נצבע בתכלת או בקלא אילן ע"י שרייה בסממנים המקלקלים חזותו של הקלא אילן ולא של התכלת, ואילו המולוקולות של הצבע כחול-אינדיגו שצובעים מן הפורפורא זהות לגמרי למולוקולות של צמח האינדיגו ואין אפשרות כימית להבחין ביניהם, ואפי' בגדים של חנוטים במצרים הצבועים בצבע כחול מלפני אלפי שנים שנתברר בבדיקת מעבדה שנצבעו באינדיגו, לא נתברר אם הוא מן החי או מן הצומח, א"כ לא יתכן שזהו התכלת של חז"ל, וגם אם בכחול של הפורפורא יש שאריות מזעריות של פרום שאינו קיים באינדיגו מן הצומח, לא זהו הבדיקה של הגמ', ומתרצים שאמנם החומר הצובע שהוא האינדיגו זהה לחלוטין בפורפורא ובקלא אילן, אבל קליטת הצבע בצמר תלויה גם בדברים חיצוניים המסייעים לקליטת הצבע, ואולי בזמן הגמ' הצביעה בקלא אילן לא היתה באיכות הצביעה כמו של הפורפורא, אבל אכתי קשה איך סמכו חז"ל על בדיקה זו, הלא יש לחוש שמזיפי התכלת צבעו בקלא אילן באותה איכות שצובעים בפורפורא באופן שאי אפשר להבחין ביניהם.

ד. בגמ' בסנהדרין (צ"א א') איתא: עלה להר וראה שהיום אין בו אלא חלזון אחד למחר ירדו גשמים ונתמלא כולו חלזונות, ופירש"י דמירי בחלזון התכלת, ואילו חלזון הפורפורא אינו מסוגל לעלות ליבשה, ויכול להיות רק במים רדודים או במקום בוצי, ואמנם היד רמה שם חלק על רש"י ומפרש דלא קאי על חלזון

התכלת, (וכן נראה דעת הערוך דלא מיירי בחלזון התכלת מדלא כתב גמ' זו בערך חלזון התכלת), אבל יעוי' עוד ברש"י מגילה ו' א' שמפרש "עמים הר יקראו" מכל השבטים יתקבצו להריך לקנות שפוני טמוני חול, ופי' שהחלזון עולה מן הים להרים, וכן איתא בספרי פרשת וזאת הברכה ובילקוט שם: א"ל השמים שיש מקום בים שמוטל בהרים וסממיות מכישות אותו ומת ונימק במקומו, ואין לפרש דהים מוטל בהרים ולא החלזון, דלשון מדרש תנאים שהרבה מקומות בים שהוא מושלך בהן בהרים וכו', (ובפסיקתא זוטרתא איתא "שמושל בהרים" ונראה שהוא ט"ס וצריך לומר שמושלך בהרים או שמוטל בהרים), ועוד דמבואר שהסממיות מכישות את החלזון כמו שפי' המ"א, וגם לפי הגירסא "וסממיות מקיפות אותו ואין לך אדם שהולך לשם שאין סממיות מכישות אותו ומת ונימק במקומו", מ"מ מבואר שהסממיות מקיפות את החלזון, ולפי"ז החלזון נמצא ביבשה.

ה. הכנת צבע התכלת מחלזון ה"פורפורה" נעשה באופן זה, חותכין בלוטה קטנה המצוי בחלזון שם כנוס החומר המיוחל להפקת הצבע, מוציאים משם כמה טיפות בלבד, מערבכים את החומר הזה עם כמות גדולה של מים, (החומר בפני עצמו הוא מועט ביותר וכמובן שלא ניתן לצבוע בו), כמו כן מכניסים ליורה סממנים שתפקידם לפרק את הצבע (ולפעולת ה"חיזור"), מרתיחים הכל יחד, ומניחים את היורה נגד השמש כרבע שעה כדי שיתפוגג צבע הארגמן עד שמתקבל צבע כחול לפי טענת בעלי הפורפורה. היות והחלזון כנוס בתוך הקונכיה, בכדי להגיע לבלוטה שבו נמצא החומר המיוחל, שוברים תחלה עם פטיש את הקונכיה כנגד מקום הבלוטה, ואח"כ מוציאים את חומר הצבע באופן הנ"ל, כפי שנאמר לי ע"י הבקיאים בדבר, שבירת הקונכיה אינה סיבה למוות, והחלזון יכול לחיות שבוע ויותר ללא קונכיה, וגם לבסוף אם ימות זה לא בגלל שבירת הקונכיה אלא מחמת זיהום שקיבל, כמו כן הפציעה הקלה של חיתוך הבלוטה ג"כ אינו סיבה למוות, אלא דשבירת הקונכיה בצירוף הפציעה גורמת למוות לאחר כשעה וחצי או יותר.

והנה בגמ' שבת דף ע"ה א' איתא: הצד חלזון והפוצעו אינו חייב אלא אחת ר' יהודה אומר חייב שתיים שהיה ר' יהודה אומר פציעה בכלל דישה, ומקשה הגמ' מדוע אינו חייב גם משום נטילת נשמה דפסיק רישא הוא שימות, ומתריך ר' יוחנן כגון שפצעו מת, ורבא מתריך אפי' תימא שפצעו חי מתעסק הוא אצל נטילת נשמה, ואע"ג דמודה ר' שמעון בפסיק רישא, שאני הכא דכמה דאית ביה נשמה טפי ניחא ליה כי היכי דליציל צבעיה, ויש שלשה פירושים בגמ', שיטת רש"י ותוס' וסיעתם דגם למסקנת הגמ' פסיק רישא הוא שימות, אבל בטעם הפטור חלוקים רש"י ותוס' כפי שיתבאר לקמן, והרמב"ן מפרש שלפי המסקנא מוציאם את דם החלזון באופן שאינו פסיק רישא שימות כפי שיבואר לקמן.

והנה מקושיית הגמ' וליחייב נמי משום נטילת נשמה, **מבואר דהחלזון מת מיד בשעת פציעתו**, ולא כפי שהוא בחלזון הפורפורה שאינו מת רק לאחר זמן רב, דאם אינו מת רק לאחר זמן רב אין מקום להקשות וליחייב נמי משום נטילת נשמה, דיש לתריך בפשיטות דמיירי שמת במוצאי שבת, ומשו"ה לא פסיקא ליה לתנא לומר דחייב נמי משום נטילת נשמה, דלפעמים הוא מת רק אחר צאת השבת, ומסתברא דמלאכת נטילת נשמה דמיא לבישול, שהמלאכה היא מעשה הבישול לא מעשה הנחה על האש, וגם כאן המלאכה היא מעשה הריגה, ולא דמי למלאכת זורע שהמלאכה מוגדרת מעשה הזריעה ולא ההשרשה, [והא דאמרי' בשבת ק"ז ב' דהשולה דג מן הים כיון שיבש בו כסלע חייב, היינו משום דחשיב כמת ממש, כמו נבלה מחיים בבהמה, ולדעת ר"ע חולין ע"ה א' מטמא טומאת אוכלין, ומבואר שם בגמ' דגרע מטריפה, שוב הראוני במנחת חינוך במוסך השבת שלמד מזה דאפי' אם עשאו טריפה חייב משום נטילת נשמה כל שאינו יכול לחיות ע"י רפואות, וזה נראה דבר תימה, ולפי דבריו היה ראוי לומר דההורג את הטריפה פטור, דאין סברא שיתחייב ב' פעמים על הריגה אחת, והוא ז"ל נסתפק בזה, וצע"ג דמבואר להדיא במתני' פסחים ע"ה א' ב' דהשוטח את הטריפה חייב, דרק בנמצאת טרפה בסתר פטור משום אונס או טעה בדבר מצוה, א"כ בפשוטו יש ללמוד מזה דעשאו טרפה לא מיחייב משום נטילת נשמה], ולמה נדחק ר' יוחנן לתריך כגון שפצעו מת, אלא ודאי החלזון מת מיד בשעת פציעתו,

וכן מבואר להדיא בכל הראשונים כפי שיבואר, וגם את"ל דבמת אחר השבת ג"כ חייב, מ"מ הדעת נותנת לפי המציאות בחלזון הפורפורא שמת רק אחר כמה שעות, דאינו בהכרח שימות, דאם יכול לחיות כמה שעות, מסתברא שגם ניתן לרפאותו, בפרט אם יחזירוהו למים.

גם משמעות הגמ' ההחלזון מת בשעת פציעתו מחמת הוצאת הדם, וכן הבינו הראשונים, דרש"י מפרש את תירוצו של רבא, **שדם החי טוב מדם המת וכיון דכל עצמו מתכוין וטורח לשומרו שלא ימות בידו אפי' מת אין כאן אלא מתעסק וכי מודה ר' שמעון במידי דלא איכפת ליה אי מיתרמי ומיהו איכווני לא מיכוין עכ"ל**, שיטת רש"י דיש פסיק רישא "דלא איכפת ליה" ובזה מודה ר"ש דחייב, ויש פסיק רישא "דלא ניחא ליה", כלומר שהדבר קשה בעיניו ורצונו שלא יהיה, ובזה פטר ר' שמעון, ולפי"ז למדנו מדברי הגמ' דפסיק רישא הוא שהחלזון ימות תיכף ומיד תוך כדי הוצאת דמו, ולכן לא ניחא ליה במיתתו כי הצבע מתקלקל וצריך לעשות תחבולות לעכב את מיתתו כמה שניתן, והנה לפי המציאות בחלזון הפורפורא שאינו מת מיד עם פציעתו רק אחר זמן רב, גם אם ראוי להתחייב על הריגה זו ולא חשיב גרמא, מ"מ לא ניתן לומר דלא ניחא ליה שימות, דמה איכפת לו שימות לאחר זמן רב כשהצבע כבר מתבשל ביורה, ואינו טורח ומתכוין לשומרו שלא ימות.

והרמב"ן כתב בזה הלשון: **פרש"י ז"ל שהוא טורח לשומרו שלא ימות, פירוש לפירושו והוא פוצעו בדרך שאפשר שלא ימות ואם מת לא נעשית מחשבתו והיינו דקרינן ליה מתעסק עכ"ל**, וכן כתב המאירי דאפשר לפרש כן אלא שרוב המפרשים אינם מפרשים כן, ומ"מ גם לפי דבריהם מבואר שצריך תחבולות שלא יהיה פסיק רישא שימות, וצריך לשומרו שלא ימות תוך כדי פציעתו כדי שלא יתקלקל הצבע, ולמדנו **שהמוות הוא מיד בשעת פציעתו**, וגם משמע להדיא בין לדברי רש"י ובין לדברי הרמב"ן שהמוות נגרם מחמת הוצאת כל הדם מגוף החלזון, והוא פעולה מתמשכת של הוצאת דם רב הגורמת למותו של החלזון וצריך לשמרו שלא ימות תוך כדי הוצאת הדם, ולא מדובר בהוצאת כמה טיפי דם מן הבלוטה הנעשה ברגע אחד, וכך כותב המאירי להדיא **"ואין כאן פסיק רישיה**

שאפשר לחיות בהשארת דם מועט ונוח לו להשאיר דם מועט כדי להיות הדם שבידו צלול, וכן מבואר גם בתשובת ר' אברהם בן הרמב"ם (ברכת אברהם סי' י"ט) שכתב בזה"ל: ופריק רבא אפילו שפצעו חי מתעסק הוא אצל נטילת נשמה, כלומר אין כוונתו אלא לפציעתו בלבד לא לטול נשמתו, ואע"פ שנשמתו נטלת מתעסק הוא אצל נטילת נשמה שאין כוונתו לה, ואקשינן אהאי פירוקא וכו' ודחינן לתרוצי פירוקא דרבא שאני הכא דכמה דאית ביה נשמה טפי ניחא ליה כי היכי דליצלה צבעיה, כלומר לא דמי פציעת החלזון לפסיקת הראש, שפסיקת הראש שהוא מתכוין לה לא תתכן אלא עם המות, ופציעת החלזון שהוא מתכוין בה להוציא את הדם אין הנשמה ניטלת בה על כל פנים, **שאפשר שיפצע ויוציא הדם מאבר שאין הנשמה תלויה בו** והוא יתכוין לזה אם יוכל כי היכי דליצלה צבעיה עכ"ל, מבואר שדם החלזון אינו טיפת דם המונח בכיס מיוחד לזה שאותו בלבד צריכים להוציא, אלא דם גוף החלזון עצמו הוא שלוקחים לתכלת, והחלזון מת מחוסר דם, אלא שנוח לו שלא להוציא כל דמו אלא להשאיר מעט דם שיוכל לחיות בו, וכן יבואר לקמן עוד להדיא מדברי הרמב"ן, וכל זה אינו מתאים כלל וכלל לפורפורה.

גם רש"י מפרש הפועו **דוחקו בידיו שיצא דמו**, וכן הוא בכמה וכמה ראשונים, ותיאור זה אינו מתאים להוצאת דם הפורפורה, אלא משמעו כמו שנתבאר שמוציאים את גוף דם החלזון.

ותוס' מפרשים הטעם דאינו חייב משום נטילת נשמה דהוי מלאכה שאצל"ג, ולפי"ז היה אפשר לומר דבאמת לא איכפת לו אם החלזון מת או לא מת, אלא דבלשון הגמ' **דכמה דאית ביה נשמה טפי ניחא ליה כי היכי דליציל צבעיה** מבואר שהוא חפץ שלא ימות, וכבר כתב הריטב"א (הנמ"ח) בשם תוס' בזה"ל: וא"ת ולמה הוצרכו לומר **כאן דשאני הכא דלא ניחא ליה דהא אפילו בדלא איכפת ליה שרי**, י"ל דקושטא דמילתא נקט דודאי אף לא ניחא ליה, אי נמי לתרוצי אליבא דר' יהודה למה לא חייב גם כן משום נטילת נשמה, דבשלמא לר"ש כיון דלא מתכוין ולא איכפת ליה הויא ליה מלאכה שאינה צריכה לגופה שהוא פטור, אבל לר' יהודה דאוסר כל דבר שאין מתכוין ומחייב גם כן במלאכה

שאינה צריכה לגופה מאי איכא למימר, להכי נקט טעמא דכיון דלא ניחא ליה הוה ליה מקלקל בחבורה שהוא פטור לר' יהודה כדאיתא בפרק שמונה שרצים, כל זה יסוד התוספות עכ"ל, למדנו דהגמ' מתרצת דלא ניחא ליה במיתתו שחפץ שלא ימות, ולכן פטור גם לר' יהודה המחייב במלאכה שא"צ לגופה, ושמע מינה דהחלזון מת תוך כדי הוצאת דמו ודבר זה קשה בעינינו, אבל אם אינו מת רק לאחר זמן רב כפי שהוא אצל הפורפורה, מה איכפת ליה שימות.

וכך כתבו בתוס' (ד"ה וליחייב) להדיא, דקושיית הגמ' וליחייב נמי משום נטילת נשמה הוא גם לר' יהודה דסבר מקלקל בחבורה פטור, דהיכא דאיכא תיקון קצת חייב, והכא נמי במה שממיתו יש תיקון קצת שאינו מפרסם לכאן ולכאן ונוח ליטול ממנו הדם, מבואר להדיא בדברי התוס' שהחלזון מת תוך כדי הוצאת דמו, ויש בזה קצת תיקון שאחרי שהוא מת נוח יותר להוציא דמו.

ובעלי הפורפורה מביאין ראיה לדבריהם, ממה שכתבו בתוס' (ד"ה כי) בשם ר"ת דדם החלזון מיפקד פקיד, וזה מתאים ביותר לפורפורה שהדם מונח בכיס דהיינו בבלוטה, ונחזי אנן מה כתוב בתוס', וז"ל: והשיב לו ר"ת דדם חלזון הראוי לצביעה מיפקד פקיד ולא מיחייב על אותו הדם משום נטילת נשמה ועל דם אחר היוצא עמו נמי לא מיחייב דלא ניחא ליה כי היכי דליציל ציבעיה עכ"ל, וכן הוא בתוס' כתובות דף ה' ע"ב, הרי דברי התוספות ברור מללו שאין דם החלזון מונח בכיס מיוחד, שהרי כתבו להדיא דהוצאת הדם הראוי לצביעה יוצא גם שאר הדם שמחמתו הוא מת, אלא שעל אותו דם אחר היוצא עמו לא מיחייב דלא ניחא ליה בזה כי היכי דליציל ציבעיה, ואילו בפורפורה אין מוצאין אלא כמה טיפי ג'ל מן הבלוטה וחוזן מזה לא יוצא כלום, ודם מיפקד פקיד אין פירושו שהוא כנוס בכיס דוקא, אלא הכונה דדם חלזון הראוי לצביעה מצד מהותו וטבעו הוא מיפקד פקיד, כמבואר בכתובות דף ה' ע"ב לענין דם בתולים דמיפקד פקיד אע"פ שאינו דם הכנוס בכיס, ועי' שם ברש"י מה שביאר בזה.

והריטב"א בשם הרא"ה בשם הרמב"ן חלק על תירוצו של ר"ת דדם חלזון מיפקד פקיד, ותירץ קושיית תוס' אמאי אין חייבין משום נטילת נשמה על עצם

הוצאת הדם, **דשאני חלזון שאינו בעל איברים אלא גוף אטום כחלזונות שבאשפות, ובכי הא ליכא נטילת נשמה אלא כשנוטל כל נשמתו לגמרי, ומבואר שמוציאים את גוף דם החלזון אלא שאין בזה חיוב נטילת נשמה רק כשמת.** העולה מכל האמור מדברי הגמ' והסכמת כל הראשונים, **א.** שמוציאים את גוף דם החלזון ולא שתים שלש טיפות מתוך איזה כיס, אלא שנחלקו ר"ת והרמב"ן אם אותו דם מיפקד פקיד או לא, **ב.** החלזון מת מיד בשעת הוצאת דמו, ונחלקו הראשונים אם הוא פסיק רישא או לא. ולטענת החוקרים לפי הממצאים הארכיאולוגיים של הקונכיית שנתגלו, גם בזמן חז"ל נקבו את הקונכייה כנגד הבלוטה בדיוק כפי שעושים היום (גם לפי דבריהם היו צריכים להשתמש בבשר הנחתך לצורך פעולת החיזור), ואין שום חכמה יתירה להכות בפטיש ולחתוך בסכין. לאור האמור נראה ברור שדברי הגמ' אינם מתאימים לחלזון ה"פורפורא".

ו. בגמ' שבת כ"ו ע"א איתא: יוגבים אלו צידי חלזון מסולמות של צור ועד חיפה, והוא בחלקו של זבולון כדאיתא במגילה ו' א' שהקב"ה אמר לזבולון כולן צריכין לך ע"י חלזון, ולשון צידי חלזון מתפרש על צידת החלזון מן הים, כמבואר בשבת דף ע"ד ע"ב שכן צדי חלזון קושרין ומתירין, וכתב היעב"ץ במטפחת ספרים פרק ד' בשם ספרי או"ה שחלזון התכלת לא נמצא במקום אחר כי אם בין שני מקומות הללו, והפורפורא מצוי בכל הים התיכון כולו, וכך כתוב בדברי פלניוס, שהארגמן המשובח מצוי בצור שבאסיה, ובמנינקס שהוא אי בצפון אפריקה, ובחופי ג'טולי בצפון מערב אפריקה, ובלאקוניה של אירופה בדרום יון, ולא עוד אלא שאחד מבתי הצביעה העתיקים נתגלה בתל מור בדרום הארץ באיזור אשדוד, ובימינו ג"כ הפורפורא מצוי לכל אורך חופי הים התיכון מצפון אפריקה וספרד דרך איטליה ויון, וצובעי התכלת היום מיבאים אותו מיון, וגם בארץ ישראל הוא מצוי בכל חופי הארץ כולל עזה בדרום, ומוציאים אותו מקרקעית הים בעומק מטר וחצי בלבד, אלא שבאיזור צור שקרקע הים יותר סלעי הוא מצוי בכמויות גדולות הרבה יותר, והא דכתיב (יחזקאל כ"ז) תכלת

וארגמן מאיי אלישה, מאן יימר דמיירי בתכלת של החלזון ולא בקלא אילן, ותדע דמיירי שם בצור שהוא מרכז תעשיית הפורפורה, ומה היו צריכין לאיי אלישה לתכלת וארגמן מן החלזון, אלא ודאי למכסה ואהל של הספינות לא נשתמשו ביריעות תכלת וארגמן מן החלזון.

גם נראה להדיא מדברי חז"ל שחלזון התכלת היה יקר המציאות, ואילו חלזון הפורפורה אינו נדיר כלל, ומצוי טובא בכל מקום, ומה שכתב הרדב"ז (סי' תרפ"ה) שהחלזון מצוי גם בים סוף ומשם צדוהו בני ישראל במדבר, אלא דבחלקו של זבולון היה עולה מאליו מן הים אל היבשה, על כרחך אין כונתו שמצוי הרבה בכל הימים, שהרי מפורש בגמ' **אלו צידי חלזון מסולמות של צור ועד חיפה**, והרדב"ז עצמו כתב דצדי חלזון משמע שהיו צריכין לצודו מן הים, והיינו אחר שגלו שלא היה עולה מאיליו היו צדין אותו בחלקו של זבולון, ושמע מינה דגם בים אינו מצוי טובא בשאר מקומות, והוא מוכרח מצד עצמו, דאם החלזון היה מצוי טובא בכל הימים, מה היו צריכין כל השבטים לזבולון, הלא בחלקו של זבולון לא היה עולה מאיליו רק אחת לשבעים שנה, ואילו בים מצוי בשפע רב כל השבעים שנה.

ובזוהר פרשת תרומה איתא: **תכלת, אמר רבי יצחק תכלת מההוא נונא דימא דגינוסר דאיהו בעדביה דזבולן**, מבואר דעת הזוהר שהחלזון נמצא בים כנרת, וכן כתב ר' בחיי בפירושו עה"ת (במדבר י" ב') וז"ל: וגם היא מדתו של דוד שנשתמש בכנור, והיא התכלת הצבוע מדם חלזון שהוא הדג המצוי בים כנרת שלכך נקראת מדה זו כנור דוד שהיה מנגן מאליו עכ"ל, וזה אינו מתאים לפורפורה שאינו גדל במים מתוקים, וצריך לומר דדעת הזוה"ק דהא דכתיב זבולון לחוף ימים ישכון וגו' וירכתו על צידון, ר"ל שנחלת זבולון היתה מחוף לחוף, מן הים הגדול ועד ים כנרת, ד"ימים" תרתי משמע, ומש"כ בזוהר פרשת ויחי, שמח זבולון בצאתך ויששכר באהלך לחוף ימים ישכון באינון פרישי ימים למעבד פרקמטיא לחוף ימים **אע"ג דחד ימא הוה ליה באחסנתיה בתרין ימין שרייא עכ"ל**, ר"ל אע"פ שים כנרת היה בחלקו של נפתלי כדאיתא בב"ק פ"א ב', מ"מ נחלת זבולון הגיע עד שפת ים כנרת והיה יושב על ב' ימים, ואולי כונת

הזוהר שהחלזון עולה מים כנרת להר בחלקו של זבולון סמוך לים כנרת, ובמגילה ו' א' מבואר דציפורי היתה בחלקו של זבולון, ובזוהר פרשת בשלח איתא, זבולון לחוף ימים ישכון, והא ימא חד הוה בעדביה, אלא מאי לחוף ימים, ודאי אוקמוה חברייא ברזא עלאה, וירכתו על צידון כמה דאת אמר יוצאי ירך יעקב, זבולון שוקא דימינא דגופא הוה, וים כנרת הוה בעדביה ומהכא אשתכח חלזון לתכלתא, וצ"ע. והיעב"ץ במטפחת ספרים פ"ד כתב שט"ס הוא בה' מקומות בזוהר, והנה מלבד שהדבר פלא לומר שהוא ט"ס בה' מקומות, בדברי רבינו בחיי מבואר להדיא שדג החלזון מצוי בים כנרת, וכך כתבו המקובלים עי' בשער מאמרי רשב"י לר' חיים ויטאל, ובעיטור ספרים שם הביא מספר תבואת הארץ (דברי יוסף ח"ב) פרק ג' שהאריך לבאר דנחלת זבולון היתה מים הגדול עד ים כנרת, כמש"כ יוסיפון שתכונת זבולון מים כנרת עד ים הגדול, וביאר דעת הזוהר שהחלזון מצוי גם בים הגדול וגם בים כנרת, ובפרקי דר"א עם ביאורי הרד"ל פרק י"ח כתב בהערה ו' ראייה לזה מדברי המדרש רבה פרשת נשא פרשה י"ג, דאיתא שם: **כי שפע ימים יינקו שני ימים**, וזהו השבח של זבולון שיש לו ב' ימים, אף שהרבה שבטים יושבים לחוף הים, ונפתלי נטל מלא חבל חרם בדרומה של הכנרת כדאיתא בב"ק שם, אבל בצפונה היה לזבולון רצועה שם, עי' שם באורך.

ובספר שבע חכמות (ערך חיפה) כתב עפ"י עוד דלא קשיא מידי, דמה שאמרו בגמ' צדי חלזון מסולמא דצור עד חיפה **קאי על חלזון הפורפור לא על חלזון התכלת**, וחלזון התכלת מוצאו בים כנרת כמש"כ בזוהר, (אמנם הערוך הביא גמ' הנ"ל דצדי חלזון בערך חלזון התכלת, וגם הרמב"ם כתב שבים המלח הוא מצוי, ואם נאמר שמצוי גם בים הגדול וגם בכנרת ניחא דאין סתירה מהראשונים לזוהר).

ז. בגמ' שבת ע"ד ב' מבואר דהחלזון היה ניצוד ברשתות, וחלזון הפורפורא אי אפשר לצודו ברשת, מתרצים החוקרים דגם הפורפורא ניצוד ברשתות כמבואר בדברי פלניוס, ושם כתוב ששמים ברשת פתיון של חלזונות פעורי פה ונשכניים

הקרובים למות, ובהכנסם למים חוזרים לתחיה, והארגמניות מתקיפות אותם ועוקצות אותם בלשונם, והחלזונות לוחצים אותם בנשיכה וכך ניתלים ברשת, אלא דבגמ' בשבת ע"ה א' מבואר דהצד חלזון בשבת חייב חטאת, ובאופן הנ"ל נראה דאינו חייב, דאינו אלא כמשסה כלב ואין האדם שותף במעשה הצידה דפטור, כמו שהסכימו האחרונים בסי' שט"ז ס"ב, (והכא גרע טפי, דהבע"ח הניצוד שותף בצידת עצמו, ויל"ד דהוי כמו בע"ח הנכנס למצודה דמבואר בתוס' שבת י"ז ב' ובריטב"א ועו"ר דאינו חייב רק אם צד בשעת פריסת המצודה דחשיב מעשה שלו, והובא לדינא בפוסקים), וגם על הוצאת הרשת לחוץ אינו חייב, כמש"כ בביה"ל שם ד"ה הוי דאם תפסו הכלב בלא הסיוע שלו ואח"כ לקח הוא מיד הכלב לכאורה ג"כ פטור מחטאת דכבר ניצוד ועומד ע"י הכלב, וגם אם הארגמן נתלה ברשת עצמו נראה דאינו חייב משום צידה, דזה הוי כמו בע"ח הנכנס למצודה בלא מעשה האדם דמבואר בראשונים דאינו חייב, וכיון שטבעו שנתלה ברשת ואינו עוזבו נראה דעכשיו חשיב כניצוד ועומד, וגם כשמוציאו לחוץ פטור, כמו אילו היה נתלה שם מערב שבת, וגם הצד צבי חולה או חגבים בשעת הטל, אם לא יטלם עכשיו לאחר זמן יברחו, ואפ"ה פטור כיון דמ"מ עכשיו הוא ניצוד ועומד.

ת. ברמב"ם מבואר שדמו של החלזון שחור כדיו (וכנראה שכך היתה קבלה בידו, כי לא היה בידו החלזון, ובצפנת פענח כתב דלמדו מהירושלמי פ"ב דנדה דדם דגים שחור, אבל לומר שהרמב"ם כתב כן ע"פ ספרי אריסטו הוא רחוק מאוד), ובפשוטו אינו מתאים לפורפורה, ומה שכותבים מצדדי התכלת שכשיש כמות גדולה של דם ביחד הרי הוא שחור, אין זה תירוץ, דכל משקה שיש לו קצת צבע, כמו תה למשל, כשיש מעט ממנו בכוס הרי הוא כמעט שקוף, וכאשר הכוס מלאה שיש כמות גדולה ביחד הרי הוא נראה הרבה יותר שחור ממה שהוא באמת, אבל לא ניתן משום כך לכנותו שחור, וק"ו לא כדיו, ועוד לשם מה כתב הרמב"ם שדמו שחור כדיו בזמן שאין זה מדויק כלל ואין זה מקרב את מציאת החלזון אלא מבלבל ומרחיק את האפשרות למוצאו.

ט. דעת הרמב"ם והחינוך דתכלת האמורה בתורה בכל מקום הוא הצמר הצבוע כפתוך שבכחול, וזו היא דמות הרקיע הנראית לעין בטהרו של רקיע, ואם כונת הרמב"ם במה שכתב פתוך שבכחול לכחול מעורב עם לבן (ולא אדום כדברי מהר"י קורקוס שנתבאר לעיל פרק ג') הרי שגוונו ממוצע בין כחול ללבן, כלשון ר' אברהם בן הרמב"ם בפירושו עה"ת פרשת תרומה "שהוא כחול טהור בין הכחול העמוק והלובן", א"כ גוון התכלת הוא כחול בהיר כמראה הרקיע אחר ירידת הגשם, ואולי זה כונת הרמב"ן סוף פרשת שלח שמפרש שצבע התכלת נקרא כך משום שהוא תכלית המראות כי ברחוקם יראו כולם כגוון ההוא, ואילו הצבע הכחול-אינדיגו המתקבל מחלזון הפורפורה הוא כחול עמוק, א"כ הפורפורה אינו החלזון, ומש"כ הרמב"ם דאם צבעו בשאר משחירין פסול, צבע כחול נקרא צבע משחיר, וכן מש"כ הרמב"ם בה"ח היתה כולה תכלת עושה לבן שלה משאר צבעונין חוץ מן השחור מפני שהוא נראה כתכלת, י"ל דאין כונתו לשחור כדיו רק לשחור ככחול שנקרא ג"כ שחור, עי' ביה"ל סי' ל"ג ס"ג בדין הרצועות דהל"מ שיהיו שחורות, דאם היה מראיתו דומה למראה הכחול שקורין בלא"ה גם כן כשר דגם זה מיקרי שחור, כדאמרי' בנדה י"ט א' שחור ככחול טהור, וכן בחולין מ"ז וברמב"ם פ"ז מהל' שחיטה הי"ט ריאה שחורה ככחול, אלמא דמראה כחול הוא בכלל שחור, ומראה כחול דומה לתכלת, ומיהו י"ל דפתוך שבכחול שכתב הרמב"ם פירושו כחול הנוטה לשחור פתוך בלבן, וזה יכול להיות כעין צבע אינדיגו.

ומצדדי התכלת אומרים דהשינוי בין הגוון של הרמב"ם לגוון היוצא מן הפורפורה אינו מעכב, אבל לו יהי כן שאין שינוי זה מעכב, (וצ"ע אם כן הוא דהשינוי בין אינדיגו לכחול בהיר אינו שינוי קל כ"כ, ועל שינוי קל י"ל דאינו מעכב כנראה ברדב"ז ח"ה סי' מ"ח), מ"מ הצבע היוצא מן החלזון האמיתי הוא כדמות הרקיע ולא כחול אינדיגו, עוד אומרים מצדדי התכלת דאפשר לכיין הצבע שיהיה כחול בהיר ע"י שנותנים מעט צבע ביוורה, אבל זה אין תירוץ, חדא דאי אפשר לצבוע היטב באופן הזה, דטבע הצבע שנקלט בצמר, והדבר הוא נגד הסברה לומר שכל עיקר צביעת התכלת נעשה בצביעה לחצאין, שנתנו ביוורה

מעט צבע והרבה צמר עד שע"י זה נראה כאילו נצבע הצמר בצבע תכלת ע"י שלא נתפשט הצבע בכל נקודה ונקודה, וגם מסתברא דאין זה נותן לו שם צבע תכלת, דהצבע הבהיר נעשה מכח תערוכת לובן הצמר עצמו שהוא הדבר הנצבע לא הדבר הצובע, והצבע עצמו של החלזון הוא צבע אינדיגו ולא צבע תכלת, והדבר דומה לצובע חוט לבן במעט צבע שחור עד שנראה כצבע אפור מחמת תערוכת הלבן של החוט, ובודאי אין זה נקרא צבע אפור רק צבע שחור.

י. במדרש רבה ותנחומא סוף פרשת שלח איתא בזה"ל: **אלא מצוה להביא לבן ותכלת ויעשה אימתי כשיהיה (וי"ג כשהיה) תכלת ועכשיו אין לנו אלא לבן שהתכלת נגנו, ובספרי ובילקוט סוף פרשת וזאת הברכה איתא: אמר רבי יוסי פעם אחת הייתי מהלך מכזיב לצור ומצאתי זקן אחד אמרתי לו פרנסתך במה, אמר לי מחלזון, אמרתי לו וכי מצוי הוא, אמר לי השמים שיש מקום בים שמוטל בהרים וסממיות מכישות אותו ומת ונימק במקומו, אמרתי ניכר הוא שנגנו לצדיקים לעתיד לבא, לשון "נגנו" אינו משאיר מקום לשני פירושים, מצדדי הפורפורה מתרצים ע"פ לשון רש"י פסחים ס"ב ב' שמפרש "נגנו" שנשכתה, והנה שם בגמ' כתוב מיום שנגנו ספר יוחסין תשש כחם של חכמים וכהה מאור עיניהם, ובודאי ספר יוחסין נגנו לגמרי, ועל כן תשש כחם של חכמים לבלתי שוב אליהם, ומפרש רש"י כיצד נגנו ע"י שנשכתה, ומה שכתבו תוס' ב"מ דף כ"ט ב' דהא דאמר' (סוטה מ"ח א') דמשחרב בית המקדש בטלה זכוית לבנה דלא בטלה לגמרי קאמר אלא דלא שכיחא, שם נאמר לשון "בטלה" ולא לשון נגנו, ולשון נגנו משמעו שנגנו לגמרי, כדאמר' (חגיגה י"ב א') אמר ר' אלעזר אור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו, כיון שנסתכל הקב"ה בדור המבול ובדור הפלגה וראה שמעשיהם מקולקלים עמד וגנוז מהן, שנאמר וימנע מרשעים אורם, ולמי גנוז לצדיקים לעתיד לבא, ובהוריות (י"ב א') איתא: משנגנו ארון נגנו שמן המשחה וצנצנת המן ומקלו של אהרן שקדיה ופרחיה וארגז ששלחו פלשתים דורון לישראל וכו' ומי גנוז יאשיהו מלך יהודה גנוז וכו', ובפרט לשון הספרי "שנגנו לצדיקים לעתיד לבא" משמע להדיא שנגנו**

לגמרי, והפורפורה מצוי בשפע רב וכל אדם יכול לקנות תכלת בפחות ממחיר טלית צמר.

והגר"א ז"ל בביאורו לשו"ע או"ח סי' ט' סעיף ב' הביא מדרש זה כמקור לשו"ע דבזמן הזה ליכא תכלת, והנה בודאי אין טעם להביא מקור למציאות שאין לנו תכלת, ובודאי כוונת הגר"א ללמדנו שהתכלת נגנז. וגם מדברי הספרי משמע שהחלזון עצמו נגנז בידי שמים, ולא שהופסקה מלאכת צביעתו ע"י גזירת מלכות, דלא כמו שמצדדי התכלת מביאים מדברי הרדב"ז (ח"ב סי' תרפ"ה) דמשמע מדבריו שגם היום יתכן שמצוי, ולשון הספרי צ"ב שאומר "אמרתי ניכר הוא שגנוז לצדיקים לעתיד לבא", ואיך ניכר אם אותו זקן היה מתפרנס ממנו, אלא ודאי הכי פירושו, כי ניכר שאין מניחין לשום אדם לצודו, מלבד אותו זקן וכיו"ב שנעשה לו נס והניחוהו לצודו, ובדורות הבאים נגנז לגמרי, [ובשו"ת ישועות מלכו או"ח סי' א'-ג' כתב לפרש דבימי ר' יוסי גזרו לגנוז, ובימי רבי דאיהו ס"ל דמעכבין לא נתקבלה, וכן בימי תלמידיו לוי ושמואל לא קבלו, עד שהוקבע הלכה דאין מעכב וגנוזהו, וכתב לבאר בזה מה שכתוב בשער הכוונות בשם האר"י ז"ל דהאידינא אין מצוה בתכלת, דבקרא כתיב וזכרתם את כל מצות וזה בזמן שכל מצות נוהגות בדור ההוא לא בזה"ז, דלדורותם לא נאמר אלא על הלבן לא על התכלת, לכן היו האמוראים האחרונים מסייעים לגנוז התכלת, וגם בימי ר' יוסי התחילו בזה אלא שלא קבלו אנשי דורו לפי שעדיין לא הוקבע הלכה, אבל אחר שהוקבע הלכה דתכלת אינה מעכב את הלבן נגנז לגמרי].

מצדדי התכלת טוענים עוד, שאמנם התכלת "נגנז" כמבואר בדברי רז"ל, אבל כיום הגיע זמנו של התכלת "להתגלות" קודם ביאת משיח צדקנו, אבל מה נעשה שחלזון ה"פורפורה" מעולם לא היה גנוז ולא נשתכח, זהותו היתה ידועה וכתובה עלי ספר גם לפני מאות שנים, בין בספרי הקודש ובין בספרי אומות העולם שהזכירוהו בשמו ובצבעו, רק שבשנים מסוימות היתה גזירה מצד המלכות שלא לצבוע בו, אבל מעולם לא נשתכח, וביון שימש למאכל, ואיך יתכן לומר עליו ש"נגנז", ובספרי כתוב "שיש מקום בים שמוטל בהרים וסממיות

מכישות אותו ומת ונימק במקומו", וגם ודאי לעתיד לבא כשיתגלה התכלת, לא יתגלה ע"י חוקרים נכרים, אלא בדרך של קדושה. פליאה נוספת איך יתכן שנפסקה מצות תכלת אחר שהפורפורה מצוי לרוב בכל הים התיכון, ובבבל היו צובעין תכלת בימי האמוראים ולא היו תחת שלטון רומי כלל (גם צ"ע אם היתה גזירה מצד המלכות שלא לצבוע חוט אחד תכלת, דהקפידה היתה שלא ללבוש לבוש תכלת, כמש"כ הרמב"ן פרשת תצוה והתכלת גם היום לא ירים איש את ידו ללבוש חוץ ממלך גוים). והא דמבואר בסנהדרין י"ב א' שהיה גזירה נגד התכלת, שם מדובר בגזירת הפרסיים, וכפי הנראה הוא גזירה כללית שגזרו הפרסים נגד קיום המצות. ועכ"פ הדבר מפליא איך נפסקה מצות תכלת אחר שהחלזון היה מצוי טובא גם בצפון אפריקה והיה אפשר לקיים המצוה בקל.

פרק ה

מסקנת הדברים

העולה מכל האמור:

(א) צריך חלזון ידוע לתכלת, ולא כל חלזון מן הים כשר, ובברייתא דמנחות דף מ"ד איתא: חלזון זהו גופו דומה לים (פרש"י מראה גופו) וברייתו דומה לדג (פרש"י תבנית דיוקנו) ועולה אחד לשבעים שנה ובדמו צובעין תכלת, וכן מבואר ברמב"ם סמ"ג וספר החינוך שמביאין דם חלזון מדג שדומה עינו לעין התכלת, וגופו משמע גוף החלזון עצמו, לא נרתיקו (אם יש לו נרתיק).

(ב) כל הסימנים שנתנו חז"ל אינם מתאימים לחלזון הפורפורה, א. גופו אינו דומה לים, ב. ברייתו אינו דומה לדג, ג. בדמו אין צובעים תכלת, דם הפורפורה אינו משמש לצביעה כלל, רק מוציאין מאיזה בלוטה של החלזון כמה טיפות חומר (כעין ג'ל שקוף שאח"כ מקבל צבע) המשמש לצביעת צבע פורפור (סגול ביונית ורומית), וכיום הצליחו לצבוע ממנו גם צבע אינדיגו, ובראשונים בשבת ע"ה א' מבואר שמוציאין גוף דם החלזון עד שמת מחמת הוצאת דמו.

- ג) "פורפורה" ביונית ורומית עתיקה פירושו סגול (ובאנגלית "פורפל") ולא כחול, וכל אלו שכתבו דחלזון הפורפור הוא חלזון התכלת, מבואר בדבריהם דגוון התכלת הוא סגול, כמו שכתבו להדיא החור"י וגעזעניוס, וגם במוסף הערוך כתב דפרפירא פירושו בלשון יוני ורומי בגד תכלת, גם צבע "יקינטא" המוזכר בחוק הרומאי (האוסר שימוש בפורפורה לצורך צבע זה) נראה בבירור שאינו צבע אינדיגו.
- ד) פורפירא הנזכר בלשון המדרש פירושו מעיל או אדרת, והכונה ללבוש מלכות חשוב לאו דוקא תכלת, וגם בגד צבוע בתולעת שני נקרא במדרש פרפירא.
- ה) מקום צביעת התכלת היה בלוז ולא בצור וחיפה.
- ו) חלזון הפורפורה המכונה "ארגמן" היה ידוע ומפורסם בדברי העמים כחלזון הארגמן ולא כחלזון התכלת, כמבואר בדברי הגרצ"ה קאלישר ובעוד הרבה ספרים, וכל האחרונים שהזכירו את הפורפורה ידעו מתוך הספרים שבידם שצבעו ממנו צבע ארגמן ולא כחול, גם בבתי הצביעה העתיקים נתגלו שאריות של צבע סגול ולא צבע כחול, והפורפורה היה מצוי כל השנים, וביון שימש למאכל, ובדברי יוסף כתב שנמצא עד היום לעתים ידועים בשפת ים הגדול אצל חיפה ועכו, ושפיר שייך על זה טענת הבית הלוי (גם לפי גירסת האדמו"ר מראדז'ין) שהוא כאילו יש לנו מסורת שאינו חלזון התכלת, גם אין זכר בדברי חז"ל שמחלזון התכלת היו מוציאים גם צבע ארגמן, (וביותר קשה לפי מה שכתב יוסף בן גוריון דגם ארגמן שבמקדש מקורו מן הים, וכן כתבו הגרצ"ה קאלישר ועוד אחרונים שארגמן צבעו מן הפורפורה).
- ז) מדברי חז"ל נראה בבירור דחלזון התכלת היה יקר המציאות, והיה מצוי רק בחלקו של זבולון, ואילו חלזון הפורפורה מצוי טובא, בכל הים התיכון כולו, וביון שימש לאכילה, וגם בארץ ישראל הוא מצוי בכל חופי הארץ ולא רק בחלקו של זבולון, רק שבאיזור צור ועכו מצוי בכמויות הרבה יותר גדולות.

ח מבואר בספרי ובמדרש שהחלזון נגנז, והפורפורה מעולם לא נגנז, זהותו היתה ידועה כל השנים, אלא שבשנים מסוימות היתה גזירה של מלכות רומי לא לצבוע ממנו, ואם זהו חלזון התכלת פליאה גדולה איך נפסקה המצוה, שהרי מבואר בגמ' שבבבל היו צובעין תכלת, ובבל לא היתה תחת ממשלת רומי.

ט לא נתבאר בדברי חז"ל בשום מקום שחלזון התכלת יש לו נרתיק (קונכיה), רק כתוב במדרש צא ולמד מן החלזון שכל זמן שהוא גדל נרתיקו גדל עמו, ולא מדובר על חלזון התכלת, ועינינו רואות שיש חלזונות עם נרתיק ויש חלזונות בלי נרתיק, ובברייתא דמנחות שנותן סימנים לחלזון התכלת אין זכר לנרתיק, וכן נראה מגירסת הספרי והילקוט שאין לו נרתיק, גם גדולי ישראל בשעתו לא טענו כנגד דג הדיו של האדמו"ר מראדז'ין שאיננו החלזון משום שאין לו נרתיק, (ומעתה נקל להבין מדוע לא נמצאו שרידיו של חלזון התכלת שלא היה לו קונכיה), ומתוס' נראה שהוא דג ממש, וכן הרמב"ם קורא לו "דג", וחלזון הפורפורה אינו נקרא בלשון בני אדם בשם דג, וגם בדיני התורה חלוק הוא מדגים לדעת הרמב"ם פ"ב מהל' מאכלות אסורות, וזה משמעות הגמ' כמו שכתב בדברי יוסף, (ועוד כתב דמלאכת המשכן נעשה רק מדברים טהורים, וחלזון הפורפור הוא שרץ טמא).

י בגמ' במנחות מבואר דיש בדיקה להבחין בין צמר הנצבע בקלא אילן לנצבע בתכלת, ולפי דרך הצביעה כיום (את"ל דתכלת הוא כחול ולא סגול) אין אפשרות כימית להבחין בין הצבע כחול אינדיגו של הפורפורה לצבע אינדיגו מן הצומח.

יא הפורפורה אינו מסוגל לעלות ליבשה, ורש"י מפרש דברי הגמ' בסנהדרין ומגילה שחלזון התכלת עולה מאיליו להר, וכן איתא במדרש שמוטל בהרים.

יב בגמ' שבת דף ע"ה א' מבואר שהחלזון מת בשעת פציעתו, וצריך לעשות תחבולות לעכב את מיתתו, ואילו חלזון הפורפורה אינו מת בשעת פציעתו.

יג) מה שכתבו תוס' שבת דף ע"ה א' (ד"ה כ') דדם החלזון מפקד פקיד אין פירושו שמונח בכיס, עיין כתובות דף ה' ב' לענין דם בתולים מפקד פקיד ובפי' רש"י שם, ומבואר להדיא בתוס' הנ"ל דדם חלזון הראוי לצביעה יוצא יחד עם שאר הדם של החלזון, דבר שאינו קיים בפורפורה.

יד) בזהר מבואר שחלזון התכלת מצוי בים כנרת, וכ"כ המקובלים, ואין זה סותר לדברי הגמ' והראשונים, וזה אינו מתאים לפורפורה שאינו גדל במים מתוקים.

טו) בגמ' שבת ע"ד ע"ה מבואר דהחלזון היה ניצוד ברשתות, והצד חלזון חייב, וכפי המתואר בכתבי פלניוס אופן צידת הפורפורה ברשת נראה דאין חייבים ע"ז.

טז) אין לנו מסורת מהו גוון התכלת, ורש"י בכל מקום מפרש דתכלת הוא ירוק, ובתוס' כתבו שכן נראה מהירושלמי, וברמב"ם ובחינוך מבואר דצבע התכלת הוא פתוך שבכחול כעין הרקיע בטהרו, והוא גוון ממוצע בין כחול עמוק ללבן כדברי ר' אברהם בן הרמב"ם, והחוות יאיר וגעזעניוס כתבו שהוא צבע פורפור דהיינו סגול, וכן כתב מהר"י קורקוס בדעת הרמב"ם, וכן נראה מדברי הזוהר, וכן ביאר הרמ"ע מפאנו דברי הזוהר, ומחלזון הפורפורה ניתן להפיק את כל גווני הקשת לטענת מצדדי הפורפורה, ואם אכן התכלת הוא גוון כחול כפי שמקובל וכפי המבואר בכמה ראשונים, משמע שהוא גוון מסויים של כחול ולא כל כחול, וכן נתבאר מדברי תוס' והרא"ש ור' יונה דצבע תכלת דומה לצבע אינדיגו, הרי שאינו כחול אינדיגו ממש שצובעין היום מן הפורפורה.

יז) בספרות העתיקה של חוקרי או"ה שהרחיבו את הדיבור על הפורפורה ואת מלכי רומא שהשתמשו בו לדורותיהם בגווניהם השונים, אין זכר לכך שהוא שימש אצל היהודים לצביעת צבע תכלת של בגדי הכהן הגדול ולצביעת הציצית, גם לא נמצא שום דבר הקושר את הפורפורה לתכלת של היהודים, וכפי הנראה מדבריהם בתי הצביעה העתיקים שנתגלו לא שימשו לצרכי מצוה.

יח) מצדדי הפורפורה נסמכים על כך שבספרות העתיקה (שיש בידינו) של חכמי או"ה שחקרו את כל מקורות הצבע (וכידוע דבר לא נעלם מעיניהם) לא נמצא שום חלזון אחר שמפיקים ממנו תכלת, וע"ז נאמר לא ראינו אינו ראייה, ובשביל השמטה אחת של חכמי או"ה שלא הזכירו את חלזון התכלת לא נניח דברי חז"ל שנתנו סימנים לחלזון, ושאר דברי חז"ל המעידים שהפורפורה אינו חלזון התכלת, ובאמת אינו קושיא כ"כ למה לא הזכירו חכמי או"ה את חלזון התכלת, כי הוא נדיר מאוד, ולא שימש לצביעה המונית כמו הפורפורה. ומה שמקשים למה לא הזהירו חז"ל שלא להשתמש בפורפורה לצביעת תכלת, אינו נכון, דחז"ל הזהירו על כך, ונתנו סימנים ברורים לחלזון התכלת שאינם תואמים לפורפורה, ואין צורך להזכירו בשמו, שכן כל החלזונות שאינם תואמים לסימנים של חז"ל פסולים, ובלא"ה הפורפורה היה ידוע ומפורסם כחלזון הארגמן ולא חלזון התכלת וכלל לא היה צורך להזהיר מפניו, וגם הצבע הכחול שמוציאים מן הפורפורה (אם ידעו מכך בזמן חז"ל) נראה מהראשונים שאינו גוון התכלת, ומה צריך להזהיר מפניו.

לסיכום, אילו היה בידינו הוכחות ברורות שהפורפורה הוא חלזון התכלת, אלא שמנגד היה לנו קושיא אחת או שתיים, היינו מתרצים הקושיות בדוחק, אבל אין בידינו שום הוכחה שהפורפורה הוא החלזון של חז"ל, ומנגד דברי חז"ל מראים שהפורפורה אינו החלזון של חז"ל. והרוצה לחוש לדברי החוות יאיר שכתב שהפורפור הוא חלזון התכלת, ושמה כונתו לארגמן קהה הקוצים, צריך ללבוש צבע **סגול** שזהו צבע תכלת כפי שכתבו החו"י וסיעתו, וכן כתב מהר"י קורקוס ופי' כן דברי הרמב"ם, וכן נראה מדברי הזוהר, וגם הרמב"ן כתב והתכלת גם היום לא ירים איש את ידו ללבוש חוץ ממלך גוים, ומלבוש האפיפיור ידוע שהיה סגול, והח"צ כתב להדיא דתכלת אינו דומה לים, גם בבתי הצביעה העתיקים באיזור צור וחיפה נמצאו שרידים של צבע סגול ולא צבע כחול, ואם אמנם שימשו לתעשיית התכלת כפי שטוענים מחדשי התכלת, עינינו רואות כדברי

החור"י שתכלת הוא סגול, ועוד יש כמה קושיות על צבע האינדיגו כמו שנתבאר, ועד לפני כמה עשרות שנים כלל לא ידעו על אפשרות להוציא צבע כחול מן הפורפורה, וגם אם ימצא שהקדמונים הצליחו לייצר מהפורפורה גוון כחול-אינדיגו (שכפי הנראה אינו גוון תכלת כלל), אין בכך כלום, דסוף סוף הכל מודים שהפורפורה שימש בבירור לצביעת צבע ארגמן, כפי ששמו מעיד עליו, וגם שרידי בתי הצביעה.

ובאמת אין ללמוד הלכה למעשה מדברי המקו"ח שלא כתב דבריו הלכה למעשה, ולא ראה את המורקס ומלאכת צביעתו לידע אם הוא מתאים לדברי חז"ל, והא קמן דאף שחלזון הפורפורה היה ידוע ומצוי בזמנו לא טרח לצבוע ממנו ציצית, א"כ יש בידינו "דעת תורה" מהחוות יאיר שאין מחדשים את לבישת התכלת בימינו, ואולי דעתו שחלזון התכלת הוא חלזון ממין הפורפורה, אבל המין שצובעין ממנו תכלת נגזז כדאיתא במדרש. וראה ראינו שגדולי הדור בעבר ובהווה נמנעו מללכת עם תכלת, גם בזמן שלא היו ידועים כל הטענות כנגד תכלת ראדז'ין, ולא חששו לביטול ספק מצוה.